
Europski GLASNIK

14

AKTUALNOST JOHNSA BASKINA
IN MEMORIAM TEA BEUČIĆ RIMAY (1958-2009.)

KRIZA UČAVIŠTA

REDEKERE: KRIZA ŠKOLE JE KRIZA ŽIVOTA
ALAIN, HANNAH ARENDT, LEO STRAUSS: ŠTO JE
HUMANISTIČKO OBRAZLOŽAVANJE? JOSE ORTEGA Y
GASSET: MISIJA SVEUČILIŠTA, JACQUES DERRIDA:
SVEUČILIŠTE BEZ AVTIJE, FINKELKRAUT:
GIMNAZIJALCI, NITROVA KULTURA, TODOROV:
JOS DAVIČUO ŠKOLA BLOOM: STUDENT I SVEUČILIŠTE,
MUNCI, LOUISIANC: PUBLIČE NEOLIBERALIZMA,
GIBRON, DONOVIČIĆ, BRISTOLIAN: PORUČJE SUSTAVU
U VISOKOM ŠKOLSTVU DEAN KOSHE, O RIJEKAMA
STUDENSKOME OKRUŽENJU... DO I RUGGERO:
"NEĆEMO MI PLAĆATI ZA VAŠU KRIZU", ZLATAR:
BLOKADOM - ZA JAVNOSTI HORVAT, ŠTUKS:
ANATOMIJA DITINJE POBUJNE

ZAGLUPIT I UČAVIŠTE

CARR, NYRIL KYRIAK, VICENTE: PROTIVHIGESONIDE
GOOGLEA BRETTON, SREZ, WOLTON

ARTIČIČEVA KAMENICA

URSPRNGI, RUBY, PALLASSMAA: OČI KOŽE

POREZI ČAVIŠTA PRILA

RADE JARAK: MAŠANA (SUTRA), SUVREMENA
BOLEVIJSKA POEZIJA, DRETAČ: BOJE, OIGANSKA
RAPSODIJA OŠOJNIK, MACHIELSON, TOMAŠEVIĆ

Kriza obrazovanja

— Bordura: Crnohumorni citati ————— ➔

DIVLJENJE

Kad želimo da nam se dive, idealno je biti mrtav.

Michel Audiard

DOB

U cvijetu sam dobi koja počinje mirisati na krizanteme.

Robert Lassus

Nisam više u godinama kad se umire mlad.

Jules Renard

Student i sveučilište

ALLAN BLOOM*

Liberalno obrazovanje

Kakvu predodžbu danas pruža prvorazredni koledž ili sveučilište tinejdžeru koji prvi put napušta svoj dom zaputivši se u pustolovinu liberalnog obrazovanja? Ima četiri godine slobode da otkrije sebe – prostor između intelektualne pustoši koju je ostavio za sobom i neizbježnog jednoličnog profesionalnog školovanja koje ga očekuje nakon stjecanja najnižeg akademskog stupnja. U tom kratkom vremenu on mora naučiti da postoji veliki svijet s onkraj onoga malog koji poznaje, doživjeti njegovo razvedranje i dovoljno ga probaviti da bi se održao u intelektualnim pustinjama koje mu je suđeno prijeći. On to mora učiniti, tj. ako polaže ikakve nade u udobniji život. To su čarobne godine kada može, odabere li tako, postati sve što želi i kada ima priliku da razmotri svoje alternative, ne samo one trenutačno aktualne ili koje omogućuju karijere već i one koje su mu dostupne kao ljudskom biću. Važnost tih godina za Amerikanca je neprecjenjiva. One su jedina prilika da civilizacija dopre do njega.

Promatrajući ga moramo razmišljati o onome što bi trebao učiti da bi se smatrao obrazovanim; moramo promisliti o onome što znači ispunjeni ljudski potencijal. U uže stručnim područjima možemo izbjeći takvo promišljanje, i to je izbjegavanje jedna od draži užega stručnog područja. No ovdje je to jednostavno dužnost. Čemu ćemo poučavati tu osobu? Odgovor se možda ne čini očitim, ali pokušaj da se odgovori na to pitanje već je filozofiranje i početak obrazovanja. Takva preokupacija po sebi postavlja pitanje jedinstva čovjeka i jedinstva znanosti. Djetinjasto je reći, kao što neki čine, kako svakome treba dopustiti da se slobodno razvija, da je autoritarno studentu nametati gledište. U tom slučaju,

* Allan Bloom (1930.-1992.), američki politički filozof, učenik Leo Straussa i Alexandrea Kojèvea, profesor na sveučilištima Cornell i Chicago. Autor niza djela iz povijesti filozofije morala, politike, kulture. Njegova knjiga *Closing of the American Mind*, Simon & Schuster, New York, 1987. smatra se najznačajnijim esejem o krizi obrazovanja i ideji liberalne rekonstrukcije sveučilišta u SAD-u na ishodu 20. stoljeća.

— Bordura: Crnohumorni citati —

FORMALNOST

Smrt je nešto toliko obvezno da je gotovo formalnost.

Marcel Pagnol

VILICA

Je li napredak ako se kanibal služi nožem i vilicom?

Stanislas J. Lee

NAVIKA

»Meni smrt ipak ide na živce«, rekla mi je jednom jedna stara gospođa (koja je poslije umrla), »ne volim mijenjati navike.«

Alexandre Vialatte

HEROJI

Prva je vrlina heroja biti mrtav i sahranjen.

Marcel Pagnol

čemu sveučilište? Ako je odgovor da se »osigura ozračje za učenje«, vraćamo se svojim izvornim pitanjima drugog reda. Čije ozračje? Neizbježni su izbori i razmišljanje o razlozima tih izbora. Sveučilište mora nešto predstavljati. Praktični učinci nevoljkosti da se misli pozitivno o sadržaju liberalnog obrazovanja osiguravaju, s jedne strane, da će sve vulgarnosti svijeta izvan sveučilišta procvjetati unutar njega i, s druge, da se studentu nametne kruća i uskogrudnija nužnost – koju omogućuju vladalački i zapovjedni zahtjevi specijaliziranih disciplina nepročišćenih izjednačujućim mišljenjem.

Sveučilište danas ne nudi studentu neko prepoznatljivo obličje. On pronalazi demokraciju disciplina – koje su ondje ili zato što su autohtone ili zato što su nedavno zalutale kako bi obavile neki posao potreban sveučilištu. Ta je demokracija zapravo anarhija jer nema prepoznatljivih pravila za državljanstvo niti legitimnih pravila kojima bi se vladalo. Ukratko, nema ni skupine konkurentskih vizija, onoga što obrazovano ljudsko biće jest. Pitanje je nestalo jer bi njegovo postavljanje bilo prijetnja miru. Nema organizacije znanosti, nikakva drva znanja. Iz tog kaosa izranja bezdušnost jer je jednostavno nemoguće napraviti razuman izbor. Bolje je odustati od liberalnog obrazovanja i posvetiti se uskom stručnom području u kojem barem postoji propisani godišnji nastavni program i izgledna karijera. Student može usput na izbornim kolegijima pokupiti pomalo od svega onoga što se smatra oplemenjujućim. Studentu se ne daje na znanje da bi mu se mogli razotkriti veliki misteriji, da bi u sebi mogao otkriti nove i više motive za djelovanje, da se uz pomoć onoga što će učiti može izgraditi drukčiji i ljudskiji način života.

Jednostavno, sveučilište se ne ističe. Čini se da jednakost kulminira u nevoljkosti i nesposobnosti da iznesemo zahtjeve za nadmoćnošću, osobito u domenama u kojima su se oduvijek iznosili takvi zahtjevi – umjetnosti, religiji i filozofiji. Kada je Weber ustanovio kako ne može izabrati između određenih velikih opreka – razuma naspram otkrivenja, Bude naspram Isusa – on nije zaključio da su sve stvari jednako dobre, da se gubi razlika između visokoga i niskoga. Namjera mu je zapravo bila da ponovno oživi razmatranje o tim velikim alternativama pokazujući težinu i opasnosti uključene u biranje između njih; one su se trebale zaoštriti nasuprot trivijalnim razmatranjima o modernom životu, koja su prijetila da će prerasti i pokazati nezamjetljivima duboke probleme sukobljavanja koje nagnuće duše čini napetim. Za njega je ozbiljan intelektualni život bio bojno polje velikih odluka, koje su sve bile duhovni ili »vrijednosni« izbori. Ovo ili ono pojedino gledište obrazovana

ili civilizirana čovjeka više se ne može predstaviti kao mjerodavno; stoga se mora reći da se obrazovanje sastoji od poznavanja, dobrog poznavanja, malog broja takvih gledišta u cijelosti. To razlikovanje između dubokoumnosti i površnosti – koje zauzima mjesto dobrog i lošega, istinitoga i pogrešnoga – omogućuje usredotočenost na ozbiljan studij, ali se teško može održati naspram prirodno opušteno demokratske tendencije koja će reći: »Oh, kakve koristi od toga?« Prvi su sveučilišni raskoli na Berkeleyu bili izrazito usmjereni protiv raznovrsnosti sveučilišnog sustava i, moram priznati, povremeno su djelomice dobivali i moje simpatije. Možda je čak bilo riječi o tome da je u motivaciji tih studenata postojao mali djelić čežnje za obrazovanjem. No ništa nije napravljeno kako bi se usmjerila ili uobličila njihova energija i jedini je ishod bio da su mnogovrsnim disciplinama dodani mnogovrsni životni stilovi, raznolikost perverzija raznolikosti specijalizacija. Ono što često vidimo da se općenito događa dogodilo se i ovdje; ustrajan zahtjev za većim zajedništvom završio je većom izolacijom. Stare dogovore, stare navike, stare tradicije nije se moglo tako lako zamijeniti.

Prema tome, kad student stigne na sveučilište, pronalazi zbunjujuću raznolikost odsjeka i zbunjujuću raznovrsnost kolegija. I nema službenog usmjeravanja, nikakva općesveučilišnog dogovora o tome što bi *trebao* studirati. A obično ne pronalazi već spremne primjere jedinstvene uporabe sveučilišnih resursa niti među studentima niti među profesorima. Najjednostavnijim se čini napraviti profesionalni izbor i latiti se priprema za tu profesionalnu karijeru. Programi osmišljeni za studente koji su tako izabrali čine ih imunim na draži koje bi ih mogle odvesti izvan konvencionalno pristojnoga. Ovih dana sirene pjevuje *sotto voce*, a mladež već ima dovoljno voska u ušima da pokraj njih prolazi bez opasnosti. Ta uska stručna područja pružaju dovoljno kolegija koji će ih zaokupiti većinu vremena tijekom četiriju godina u pripremi za neizbježni poslijediplomski studij. S nekoliko preostalih kolegija mogu činiti što im je volja, uzimajući malo ovoga malo onoga. Nijedna javna profesija u današnje vrijeme – ni liječnik, ni odvjetnik, ni političar, ni novinar, ni poslovni čovjek ni zabavljač – nema previše veze s učenjem humanističkih znanosti. Obrazovanje, osim onoga čisto profesionalnoga ili tehničkoga, može se čak činiti zaprekom. To je razlog zašto će na sveučilištu biti potrebna atmosfera protuteže kako bi studenti mogli stjecati sklonost prema intelektualnim zadovoljstvima i učiti da su ona izgledna.

Stvarni su problem oni studenti koji dolaze u nadi da će saznati kakvu karijeru žele imati ili koji jednostavno traže pustolovinu. Postoji mnoštvo stvari koje bi mogli učiniti – ima dovoljno kolegija i predmeta da

se na njima provede nekoliko života. Svaka katedra ili veliki odjel sveučilišta predstavlja vrhunac za sebe i svaki nudi tijek studija koji će studenta natjerati da se uputi u predmet. Međutim, kako odabrati među njima? Kako povezati jedan s drugim? Činjenica je da jedan ne upućuje na drugi. Oni su konkurentni i proturječni a da toga nisu svjesni. Samo postojanje uskih specijalnosti nužno ukazuje na problem cjeline, ali on se nikad ne postavlja sustavno. Konačni je rezultat studentova susreta s vodičem kroz studij na koledžu zbuđenost i vrlo često demoralizacija. Jednostavno je stvar sreće hoće li naići na jednoga ili dva profesora koji mu mogu pružiti uvid u jednu od velikih obrazovnih vizija koje su bile znamenit dio svake civilizirane zemlje. Većina su profesora specijalisti, zaokupljeni samo svojim vlastitim područjima, zainteresirani za napredovanje na tim područjima u njihovim uvjetima, ili za vlastito osobno napredovanje u svijetu gdje su sve nagrade na strani profesionalne iznimnosti. Oni su se u potpunosti emancipirali od stare sveučilišne strukture, koja je barem pomogla da se ukaže kako su nepotpuni, samo dijelovi neispitane i neotkrivene cjeline. Zato student mora ploviti između mnoštva karnevalskih cirkuskih najavljičavača, od kojih ga svaki pokušava namamiti na zasebno manje važnu predstavu. Taj je neodlučni student neprilika za većinu sveučilišta jer se čini da govori: »Ja sam cijelo ljudsko biće. Pomognite mi da se oblikujem u svojoj cjelovitosti i dopustite mi da razvijem svoj stvarni potencijal«, i on je jedan od onih kojemu nemaju što reći.

Cornell je bio, kao i u mnogim drugim stvarima, ispred svoga vremena u vezi s tim pitanjem. Šestogodišnji doktorski program, koji je bogato financirala Fordova zaklada, posebno je bio usmjeren na srednjoškolce koji su već napravili »čvrsti profesionalni izbor« i namjera mu je bila da ih progura na početak tih profesionalnih karijera. Bačen je mamac koji je opustošio humanističke stručnjake u obliku novca za financiranje seminara koji su ti mladi karijeristi mogli uzimati tijekom studija na koledžu humanističkih znanosti. Za ostale, obrazovni su stručnjaci svoju energiju mogli posvetiti uređivanju i pripremanju programa a da ga nisu morali ispuniti bilo kakvim sadržajem. To ih je toliko dovoljno zaposlilo da su se suzdržavali od razmišljanja o ništavnosti njihova nastojanja. To je bio omiljeni obrazac negledanja u lice zvijeri u džungli – u strukturu, a ne sadržaj. Cornellov plan za rješavanje problema liberalnog obrazovanja bio je potiskivanje čežnje studenata za liberalnim obrazovanjem ohrabrujući njihov profesionalizam i lakomost, osiguravanjem novca i svog prestiža dostupnog sveučilištu kako bi se karijerizam učinio glavnim težištem sveučilišta.

Cornellov se plan nije usudio iznijeti radikalnu istinu, dobro čuvanu tajnu: da koledži nisu imali dovoljno da poučavaju svoje studente, nisu imali dovoljno da opravdavaju njihovo držanje četiri godine, vjerojatno čak ni tri godine. Ako su profesionalne karijere glavni cilj, teško da postoji jedno usko stručno područje, izvan najegzaktijih od egzaktih prirodnih znanosti, koje zahtijevaju više od dvije godine pripreme izobrazbe prije poslijediplomskih studija. Ostatak je bačeno vrijeme ili razdoblje sazrijevanja dok studenti ne budu dovoljno stari za poslijediplomski studij. Za mnoge poslijediplomske profesije stvarno je potrebno i manje od toga. Zapanjujuće je koliko dodiplomskih studenata čeprka po kolegijima koje će uzeti, bez ikakva plana ili pitanja koje bi postavili, samo zato da bi popunili godine studiranja na koledžu. Zapravo, ti su kolegiji, s rijetkim iznimkama, dijelovi uskih stručnih područja i nisu namijenjeni općoj izobrazbi ili istraživanju pitanja važnih ljudskim bićima kao takvim. Takozvana eksplozija znanja i povećana specijalizacija nisu ispunile godine studiranja na koledžu već su ih ispraznile. Te su godine zapreke; samo ih se želi prevladati. I općenito osobe koje se mogu pronaći u tim profesijama nisu ni trebale doći na koledž, ako se sudi prema njihovim sklonostima, zalaganju u učenju ili njihovim interesima. Isto su tako svoje godine mogli provesti u mirovnim snagama ili nečemu sličnom. Ta velika sveučilišta – koja mogu cijepati atom, pronaći lijekove za najužasnije bolesti, provoditi popise cijelih stanovništava i proizvoditi goleme rječnike izgubljenih jezika – ne mogu stvoriti skroman program općeg obrazovanja za dodiplomske studente. To je parabola našeg vremena.

Pokušavalo se bezbolno ispuniti taj vakuum pomoću različitih vrsta pomodnih aranžmana onoga što već postoji – opcija studiranja u inozemstvu, individualiziranih glavnih studijskih skupina itd. Potom postoje Crnački studiji, Ženski ili Rodni studiji, zajedno s Upoznajmo drugu kulturu. Mirovni su studiji na putu da na sličan način počnu prevladavati. Sve je to smišljeno da se pokaže kako je sveučilište u tijeku s modernim stvarima i kako ima nešto uz svoja tradicionalna uska stručna područja. Najnovija je stvar računalna pismenost, čija je potpuna bijeda očita samo onima koji barem malo razmišljaju o tome što bi pismenost mogla značiti. Imat će nekog smisla promicati pismenost pismenosti jer većina današnjih maturanata nakon srednje škole ima poteškoća s čitanjem i pisanjem. A neke se institucije potihom prihvaćaju toga muke vrijednog zadatka. No oni ne rastrubljuju tu činjenicu zato što je to zadaća srednje škole, koju je naše trenutačno žalosno stanje u obrazovanju svalilo na njih, na što baš nisu ponosni.

Budući da su pometnje iz šezdesetih gotove, a dodiplomsko je obrazovanje ponovno postalo važno (zato što su poslijediplomski odsjeci, osim profesionalnih škola, u nevolji zahvaljujući manjku akademskih poslova), sveučilišni se službenici moraju nekako pozabaviti neporecivom činjenicom da su studenti koji se upisuju necivilizirani i da sveučilište ima neku vrstu odgovornosti da ih civilizira. Žele li se elementarno interpretirati motivi škola, moglo bi se reći da njihova zanimanje proistječe iz stida i koristoljublja. Sve je očitije da liberalno obrazovanje – ono što bi omanja skupina prestižnih institucija trebala osigurati, naspram velikih državnih škola koje bi jednostavno trebale pripremiti specijaliste da udovolje praktičnim potrebama složenog društva – nema sadržaja, da je izvedena neka vrsta prevare. Jedno se vrijeme činilo da je snažna moralna svijest koju su sveučilišta navodno poticala u studenata, osobito njihov poziv da se kao gladijatori bore protiv rata i rasizma, ispunjavala potrebe kolektivne sveučilišne svijesti. Mislilo se da su zanimanje i suosjećanje onaj nedefinirajući X koji je prozeo sve dijelove humanističkoga kampusa. No kada se ta napola rasplinuta magla razišla tijekom sedamdesetih, a profesorski se zborovi našli licem u lice s loše obrazovanim mladim ljudima bez intelektualnih sklonosti – nesvjesni da takve stvari uopće postoje, opsjednuti nastavljanjem svojih karijera prije nego što su promotrili život – sveučilišta nisu ponudila nikakvu protutežu, nikakve alternativne ciljeve, neku novonastalu reakciju.

Liberalno je obrazovanje – budući da se predugo loše definiralo, nema u sebi ni trunku jasnoće ili institucionaliziranog prestiža profesija, ali unatoč tome ustrajava i ima novac i ugled povezan s time – oduvijek bilo bojno polje za one koji su na neki način ekscentrični u odnosu na uska stručna područja. To je nešto nalik stanju u kojemu su crkve suprotstavljene, recimo, bolnicama. Nitko više u potpunosti nije siguran što bi religiozne institucije još trebale činiti, no one imaju neku ulogu, bilo da odgovaraju na stvarnu ljudsku potrebu ili na djelić onoga što je nekad bila potreba, i prizivaju eksploataciju šarlatana, pustolova, čudaka i fanatika. No oni također snube najtoplije i najsmionije napore osoba osebujne duhovne snage i dubine. U liberalnom se obrazovanju danas zbog dobrobiti javnog mnijenja i zbog nadzora nad studiranjem čovjeka također bore najgori protiv najboljih, lažnjaci protiv autentičnih, sofisti protiv filozofa. Najupadljiviji sudionici te borbe su administratori formalno odgovorni za predstavljanje neke vrste javne slike obrazovanja koje nude njihovi koledži, osobe s političkim ciljevima ili one koje vulgariziraju ono što znaju specijalisti, i stvarni poučavatelji humanističkih

predmeta koji zapravo uviđaju svoj odnos prema cjelini i uporno žele očuvati svjesnost o tome u svijesti svojih studenata.

Dakle, kao što su se sveučilišta u šezdesetima posvetila uklanjanju zahtjeva, u osamdesetima su zauzeta nastojanjima da ih vrate natrag, što je mnogo teži zadatak. Trenutačno najpopularnija riječ je »jezgra«. Svi se slažu da »smo u šezdesetima otišli malo predaleko« te da je sada očito potrebno malo finog podešavanja.

Dva su tipična odgovora na taj problem. Najlakše i administrativno najprihvatljivije rješenje je iskorištavanje već postojećega na autonomnim katedrama i jednostavno prisiljavanje studenata da pokriju ta područja, tj. da uzmu jedan ili više kolegija na vodećim odjelima na sveučilištu: prirodne znanosti, društvene znanosti i humanističke predmete. Pritom prevladava ideologija *širokogrudnosti*, kao što je u doba *popustljivosti* prevladavala otvorenost. Ti su kolegiji gotovo uvijek već postojeći uvodni kolegiji, za koje su najmanje zainteresirani profesori glavnih predmeta i koji tek pretpostavljaju vrijednost i stvarnost onoga što se treba studirati. To je opće obrazovanje, u smislu u kojem je majstor za sve poznavatelj općih stvari. On o svemu zna ponešto i inferioran je specijalistu u svakom pojedinačnom području. Studenti možda žele kušati raznolikost područja, i možda je dobro ohrabriti ih da se osvrnu oko sebe i vide ima li nečega što ih privlači u onome u čemu nisu iskusni. No to nije liberalno obrazovanje i ne zadovoljava čežnju koju oni imaju prema njemu. Ono samo uči da ne postoji opće znanje visoke razine i da je ono što oni rade uvod u pravu stvar i dio djetinjstva koji ostavljaju za sobom. Oni ga zato žele privesti kraju i nastaviti onim čime se ozbiljno bave njihovi profesori. Bez prepoznavanja važnih pitanja od zajedničkog interesa ne može postojati ozbiljno liberalno obrazovanje, a nastojanja da se ono uspostavi bit će samo neuspjele geste.

Upravo ta više-manje jasna svijest o neadekvatnosti toga pristupa središnjem nastavnom programu motivira drugi pristup, koji se sastoji od onoga što bi se moglo nazvati kombiniranim kolegijima. Te su konstrukcije razvijene posebno za općeobrazovne svrhe i obično zahtijevaju suradnju profesora s nekoliko katedri. Ti kolegiji imaju naslove poput ovih: »Čovjek u prirodi«, »Rat i moralna odgovornost«, »Umjetnost i stvaralaštvo«, »Kultura i individua«. Sve, naravno, ovisi o tome tko ih planira i tko ih predaje. Jasna im je prednost da zahtijevaju određenu refleksiju o općim potrebama studenata i primoravaju usko specijalizirane profesore da prošire svoje perspektive, barem nakratko. Opasnosti su pomodnost, puka popularizacija i nedostatak supstantivne strogosti. Općenito govoreći, znanstvenici iz prirodnih znanosti ne surađuju u

takvim poduhvatima pa su stoga ti kolegiji obično neusklađeni. Ukratko, nisu usmjereni dalje od sebe i studentu ne pružaju neovisna sredstva kojima će neovisno tragati za trajnim pitanjima, kao što je proučavanje Aristotela i Kanta nekada činilo. Oni nastoje biti djelić ovoga ili onoga. Liberalno bi obrazovanje studentu trebalo dati osjećaj da učenje mora i može biti i pregledno i precizno. Zbog toga bi vrlo mali, iscrpno prikazan problem mogao biti najbolji način, ako je oblikovan tako da se otvara cjelini. Osim ako je posebna namjera tog kolegija da vodi do trajnih pitanja, koja će studenta osvijestiti i pružiti mu određenu sposobnost u važnim djelima koja se njima bave, on teži da bude ugodna diverzija i slijepa ulica – jer nema nikakve veze s bilo kojim daljnjim programom studiranja koji on može zamisliti. Pokrenu li takvi programi najbolju energiju najboljih ljudi na sveučilištu, oni mogu biti korisni i pružiti neko nedostajuće intelektualno uzbuđenje i profesorima i studentima. No oni to rijetko čine, a uz to ih se i zaustavlja s vrha, s onoga što različiti profesorski zborovi vide kao svoj stvarni posao. Život cijeloga tijela određuje mjesto u kojemu počiva moć. A nerazriješeni intelektualni problemi na vrhu ne mogu se razriješiti na administrativno nižoj razini. Problem je u nedostatku bilo kakva jedinstva znanosti i u gubitku volje ili sredstava da se uopće raspravi to pitanje. Bolest gore uzrok je bolesti dolje, za koju svi dobrodušni naponi poštenih stručnjaka za liberalno obrazovanje u najboljem slučaju mogu biti samo palijativi.

Naravno, jedino ozbiljno rješenje je ono koje se gotovo univerzalno odbija: stari dobri pristup popisu temeljnih knjiga, u kojemu liberalno obrazovanje znači čitanje određenih, općenito prihvaćenih klasičnih tekstova, samo njihovo čitanje, koje im dopušta da sami diktiraju što su pitanja i kojom im metodom pristupiti – da ih se silom ne ugurava u kategorije koje mi izmišljamo, da ih se ne tretira kao historijske proizvode, već da ih se pokuša čitati kao što su njihovi autori željeli da ih se čita. Savršeno sam svjestan i zapravo se slažem s prigovorima upućenim kultu temeljnih knjiga. On je amaterski; ohrabruje autodidaktičku samouvjerenost bez stručnosti; ne mogu se pomno pročitati sve temeljne knjige; čitaju li se samo temeljne knjige, nikada se ne može znati što je velika knjiga naspram obične; nema načina da se odredi tko će odlučiti što je temeljna knjiga ili što je kanon; knjige koje postoje imenuju svrhe a ne sredstva; cijelo to kretanje ima određen sirovi evangelistički prizvuk suprotstavljen dobrom ukusu; on stvara lažljivu bliskost s veličinom; i tako dalje. No jedna je stvar sigurna: gdje god temeljne knjige čine središnji dio nastavnoga programa, među studentima postoji uzbuđenje i zadovoljstvo, osjećaju da rade nešto što je neovisno i što is-

punjava, da od sveučilišta dobivaju nešto što ne mogu dobiti drugdje. Sama im činjenica o tom posebnom iskustvu, koje ne vodi nigdje onkraj sebe, pruža novu alternativu i poštovanje prema samom studiju. Dobitak koji steknu svijest je o klasičnom – posebno važna našim nevjekama; upoznavanje s onim što su bila velika pitanja kad je još bilo velikih pitanja; modeli, u najmanju ruku, toga kako pristupiti njihovoj odgovaranju; i, možda najvažnije od svega, obilje uzajamnih iskustava i misli prema kojima će zasnivati prijateljstva među sobom. Programi zasnovani na razboritoj uporabi velikih tekstova omogućuju kraljevski put do srca studenata. Njihova zahvalnost na učenju o Ahileju ili o kategoričkom imperativu bezgranična je. Alexandre Koyré, pokojni povjesničar znanosti, rekao mi je da je osjetio veliko poštovanje prema Americi kada je – tijekom prvoga kolegija koji je držao na Sveučilištu u Chicagu 1940. godine, na početku svojega progonstva – neki student u svome seminaru govorio o g. Aristotelu, nesvjestan činjenice da on nije bio suvremenik. Koyré je rekao da bi samo Amerikanac mogao posjedovati tu naivnu dubokoumnost zbog koje bi Aristotela prihvatio kao živu misao, što je nezamislivo za većinu učenjaka. Dobar program liberalnog obrazovanja studente hrani ljubavlju prema istini i strašću da se živi dobar život. Najlakša je stvar na svijetu osmisliti kolegije za studij, prilagođene posebnim uvjetima za svako pojedino sveučilište, koji će oduševiti one koji ih uzimaju. Poteškoća je nagovoriti profesorski zbor da ih prihvati.

Nijedan od triju velikih dijelova suvremenoga sveučilišta nije oduševljen pristupom obrazovanju koji uključuje temeljne knjige. Znanstvenici prirodnih znanosti benevolentni su prema drugim područjima i prema liberalnom obrazovanju ako im ne krađu studente i ne uzimaju im previše vremena od njihovih pripremnih studija. No oni su ponajprije zainteresirani za rješavanje trenutačno važnih pitanja u svojim disciplinama i ne zanimaju ih osobito rasprave o njihovim temeljima, budući da su tako očito uspješne. Ravnodušni su prema Newtonovoj koncepciji vremena ili prema njegovim sporovima s Leibnitzom u vezi s diferencijalnim i integralnim računom; Aristotelova je teleologija apsurdnost izvan svakog razmatranja. Znanstveni napredak, vjeruju oni, više ne ovisi o onoj vrsti obuhvatne refleksije koju su naravi znanosti dali ljudi kao što su Bacon, Descartes, Hume, Kant i Marx. To je samo historijska studija i već dugo čak i najveći znanstvenici odustaju od razmišljanja o Galileju i Newtonu. Napredak je neupitan. Pitanja o poteškoćama u vezi s istinom znanosti koje je postavio pozitivizam, te ona o dobroti znanosti koja su postavili Rousseau i Nietzsche nisu stvarno prodrli u središte

znanstvene svijesti. Prema tome, njih ne zanimaju nikakve temeljne knjige već sve veći napredak.

Društveni su znanstvenici općenito neprijateljski raspoloženi jer se klasični tekstovi obično bave onim ljudskim stvarima koje obrađuju društvene znanosti i vrlo su ponosni što su se oslobodili okova takva nekadašnjeg mišljenja kako bi postali istinski znanstveni. I, za razliku od prirodnih znanstvenika, oni su dovoljno nesigurni u svoja postignuća da se osjećaju ugroženima od djela ranijih mislilaca, a vjerojatno se i malo pribojavaju da će studenti biti zavedeni i opet pasti pod utjecaj starih loših načina. Štoviše, s mogućim iznimkama Webera i Freuda, nema knjiga iz društvenih znanosti za koje bi se moglo reći da su klasične. To bi se moglo tumačiti u prilog društvenim znanostima uspoređujući ih s prirodnim znanostima, za koje se može reći da su živi organizam koji se razvija dodavanjem malih stanica, pravo pravcato tijelo znanja koje se kao takvo dokazuje samom činjenicom toga gotovo nesvjesnog rasta, s tisućama dijelova koji zaboravljaju cjelinu, bez obzira na to što joj doprinose. To je u opreci s djelom mašte ili filozofije, gdje jedan stvaralac stvara i razmatra umjetnu cjelinu. No interpretirala se odsutnost klasičnoga u društvenim znanostima na laskave ili nelaskave načine, ta činjenica izaziva nelagodu u znanstvenika društvenih znanosti. Sjećam se da mi je profesor koji je predavao uvodne poslijediplomske kolegije u metodologiju društvene znanosti, poznati povjesničar, prezirno i ljutito odgovorio na naivno postavljeno pitanje o Tukididu rekavši: »Tukidid je bio budala!«

Teže je objasniti mlaku reakciju humanista na obrazovanje iz temeljnih knjiga jer te knjige sada gotovo isključivo spadaju u ono što se naziva humanističkim znanostima. Moglo bi se pomisliti da će visoko poštovanje klasika pojačati duhovnu moć humanističkih znanosti, u vrijeme kad je njihova svjetovna moć na najnižoj razini. I istina je da su najaktivniji predlagачi liberalnog obrazovanja i proučavanja klasičnih tekstova doista obično humanisti. No među njima vlada podijeljenost. Neke su humanističke discipline samo okorjele specijalnosti koje, premda njihovo postojanje ovisi o statusu klasičnih knjiga, nisu stvarno zainteresirane za njih u njihovu prirodnom stanju – veliki se dio filologije, primjerice, bavi jezicima, ali ne i onime što je njima rečeno – i neće, niti mogu učiniti išta kako bi podržali svoju infrastrukturu. Neke se humanističke discipline žarko žele pridružiti temeljnim znanostima i nadići svoje korijene u danas prevladanoj mitskoj prošlosti. Neki humanisti iznose legitimne prigovore o nedostatku stručnosti u poučavanju i učenju temeljnih knjiga, premda je njihov kritičizam često podrivan

činjenicom da oni samo brane novije akademske interpretacije klasika umjesto vitalnoga, autentičnog razumijevanja. Njihova reakcija sadrži snažan element specijalističke ljubomore i uskogrudnosti. Konačno, veliki dio te priče samo je opće klonuće humanističkih znanosti, što je i simptom i uzrok našega sadašnjeg stanja.

Da ponovimo, kriza liberalnog obrazovanja odraz je krize u vrhovima učenosti, nepovezanosti i protuslovlja među prvim načelima pomoću kojih interpretiramo svijet, intelektualne krize od najveće važnosti koja tvori krizu naše civilizacije. No možda bi točnije bilo reći da ta kriza nije toliko sadržana u toj nepovezanosti već u našoj nesposobnosti da o njoj raspravljamo ili čak da je prepoznamo. Liberalno je obrazovanje cvjetalo kad je otvaralo put raspravi o jedinstvenom gledanju na prirodu i o čovjekovu mjestu u njoj, o čemu su raspravljali najbolju umovi na najvišoj razini. Raspalo se onda kada su mu u pozadini ostale jedino specijalnosti, čije premise ne vode do takvih vizija. Najviši je parcijalni intelekt; nema pregleda.

Raspadanje sveučilišta

To je postalo i previše jasno nakon oružanog upada na Sveučilište Cornell, i imao sam priliku naučiti nešto o artikulaciji sveučilišta dok se ono raspadalo. Općenito, nijedna disciplina – samo pojedinci – nije baš dobro reagirala na taj napad na akademsku slobodu i integritet. Međutim, različite su discipline reagirale na karakteristične načine. Profesionalne škole – strojarstvo, domaćinstvo, poslovne škole i poljoprivreda – jednostavno su otišle kući i zatvorile dućan. (Neki su pak profesori s pravnih fakulteta izrazili indignaciju, a skupina njih je konačno javno istupila tražeći otpuštanje predsjednika.) Ti su profesorski zborovi, općenito govoreći, trebali biti konzervativni, ali jednostavno nisu htjeli nevolje i smatrali su da to nije njihova borba. Prigovori studenata crnaca nisu se odnosili na njih; i kakve god da su se promjene trebale dogoditi, njih se ne bi diralo. Unatoč općim prigovorima o velikoj raznolikosti disciplina koje su uzdrmale ravnotežu na sveučilištu i dovele do toga da ono iz vida izgubi svoje žarište, svatko zna da je filozofski fakultet mjesto akcije, da su druge škole podređene tome i da je on središte učenja i prestiža. Toliko je starog poretka ostalo očuvano. Izazov na Cornellu bio je upućen koledžu humanističkih znanosti, kao što je bio slučaj posvuda tijekom šezdesetih. Zato su se s tim problemom trebale suočiti prirodne, društvene i humanističke znanosti. Od njih se tražilo da promijene svoj sadržaj i svoje standarde, da eliminiraju elitizam,

rasizam i seksizam koje su studenti »uočili«. Međutim, pokazalo se da zajednica akademika nije bila nikakva zajednica. Nije bilo solidarnosti koja bi branila potragu za istinom.

Znanstvenici prirodnih znanosti uzdigli su se iznad te bitke, na otok samo za njih, i nisu se osjećali ugroženima. Mislim da je samo jedan znanstvenik prirodnih znanosti na Cornellu javno progovorio protiv prisutnosti vatrenog oružja ili maltretiranja profesora. Najslavniji profesor sveučilišta, fizičar, dobitnik Nobelove nagrade, postao je glasnogovornik koji je branio predsjednika a da se nijednom nije savjetovao s onim profesorima čiji su životi bili ugroženi niti je postavio pitanje što je sve bilo na kocki. Osudio je nasilje, ali nije poduzeo ništa niti je izustio i jednu riječ o tome gdje bi se trebala podvući crta. Koliko ja znam, nijedan od znanstvenika prirodnih znanosti nije bio u dosluhu s nasilnicima, kao što su bili znanstvenici društvenih znanosti i humanistički stručnjaci. Njihovo je djelovanje bilo apsolutno neovisno o ostatku aktivnosti sveučilišta i indiferentnim ih je činilo njihovo uvjerenje da je to njihovo djelovanje važan posao. Oni nisu dijelili zajedničko dobro s nama ostalima. Dok sam išao na sastanak na kojemu je profesorski zbor kapitulirao pred studentima – doista sramotan događaj, mikrokozam kukavičkog prepuštanja uspostavi tiranije – s prijateljem koji je morao otrpjeti poniženje da napusti svoj dom i skriva se sa svojom obitelji nakon što mu se eksplicitno zaprijetilo, čuo sam profesora biologije kako glasno pita, vjerojatno za naše dobro: »Zar ti iz društvenih znanosti doista vjeruju da je to imalo opasno?« Moj me prijatelj tužno pogledao i rekao: »S takvim kolegama ne trebaju ti neprijatelji.«

Zbog toga što su studentski pokreti bili tako neteoretski, prirodne im znanosti nisu bile na meti, kao što su nekad bile u visokorazvijenom fašizmu i komunizmu. Nije bilo Lenjinâ koji bi grmjeli protiv pozitivizma, relativnosti ili genetike, nikakvih Goebbelsâ koji bi upozoravali na dvoličnost židovske znanosti. Bilo je početaka napada protiv suradnje znanstvenika s vojno-industrijskim kompleksom te protiv njihove uloge u stvaranju tehnologije koja potpomaže kapitalizam i zagađuje okoliš. No nijedan od njih nije išao u srž ozbiljnog znanstvenog istraživanja. Srdžbu su mogli izbjeći distanciranjem od određenih nepopularnih primjena njihova znanja, vrijeđanjem vlade koja ih je financirala i javnim izjašnjavanjem za mir i društvenu pravdu. I ovdje se veliki fizičar s Cornella, predvidljivo, istaknuo uvevši običaj ispričavanja zbog pomaganja fizičara u stvaranju termonuklearnog naoružanja. Međutim od tih se znanstvenika nije tražilo da promijene niti jednu stvar u svojim studijama, svojim predavanjima ili laboratorijima. Stoga su se povukli.

To ponašanje nije bilo puka sebičnost i samozaštita, svatko se brine za sebe, iako je dobrim dijelom bilo i toga, popraćeno uobičajeno neukusnom moralizirajućom retorikom. Atmosfera krize dovela je do ne u potpunosti svjesne ponovne procjene veze prirodne znanosti sa sveučilištem. Krize u intelektualnom svijetu nastoje kao i krize u političkom svijetu na vidjelo iznijeti tenzije i promjene interesa s kojima se lakše ne suočavati dok god vlada mir. Razoriti stare saveze i stvarati nove uvijek je bolan posao, kao, primjerice, kad su liberali prekinuli sa staljinistima na početku hladnoga rata. Znanstvenici su se našli licem u lice s činjenicom da nemaju nikakvu stvarnu poveznicu s ostatkom sveučilišta i da je skupo iskušavati sreću s njime. Nezamislivo je da bi biolozi bili toliko bešćutni da je kemija na neki način postala meta kulturne revolucije i da su mladi crveni gardisti nadzirali njihova predavanja i terorizirali njihove vježbenike. Kemičari su u krvnom srodstvu s biologima, i njihovo je znanje apsolutno potrebno za napredak biologije. No sada je nezamislivo da bi fizičar kao fizičar mogao naučiti nešto važno, ili uopće bilo što, od profesora komparativne književnosti ili sociologije. Poveznica znanstvenika prirodnih znanosti s ostatkom humanističkog nauka nije rodbinska već apstraktna, nešto nalik našoj povezanosti s čovječanstvom kao cjelinom. To bi moglo biti ustaljeno prizivanje prava primjenjivih na sve, ali ništa što bi išlo uz goruću neposrednost zajedničkih uvjerenja i interesa. »Mogu živjeti bez tebe«, tiha je misao koja se potkrada u umu čovjeka kada takve veze postanu bolne.

Stvarnost razdvojenosti postojala je od Kanta, posljednjeg filozofa koji je bio značajan znanstvenik u prirodnim znanostima, i Goethea, posljednje velike književne figure koja je mogla vjerovati da bi njegovi doprinosi znanosti mogli biti veći od njegovih doprinosa književnosti. I, trebalo bi zapamtiti, nije se radilo o tome da su oni bili filozof i pjesnik koji su se slučajno našli u znanosti, nego da su njihovi spisi bili zrcala prirode i da je njihovu znanost vodila i uobličila meditacija o bitku, slobodi i ljepoti. Oni su predstavljali posljednji uzdah staroga jedinstva pitanja prije nego što je prirodna znanost postala Švicarska učenosti, sigurno neutralna spram bitaka koje su se odvijale na mračnoj čistini. Henry Adams – čiji je život premostio posljednju epohu kada je gospođa poput Jeffersona smatrala znanost dostižnom i korisnom i onu u kojoj znanstvenici govore nerazumljivim jezikom, koji ne poučava ništa o životu već je za život potreban kao informacija – bilježi tu promjenu na svoj osebujan način. Kad je bio mlad, studirao je prirodnu znanost pa je odustao od nje; kad je kao stari čovjek ponovno usmjerio svoj pogled u tom smjeru, shvatio je da se nalazi u novom svijetu. Stare sveučilišne

tradicije i ideali prikrile su činjenicu da su se drevne veze raspale i da je ta bliska veza propala. Veliki znanstvenici 19. i 20. stoljeća općenito su bili obrazovani ljudi koji su imali nekog iskustva u drugim dijelovima učenosti i koji su im se stvarno divili. Sve veća specijalizacija prirodnih znanosti i prirodnih znanstvenika postupno je dovela do podizanje zaštitne magle. Još od šezdesetih ti znanstvenici imaju sve manje i manje što reći i raditi sa svojim kolegama u društvenim i humanističkim znanostima. Sveučilište je izgubilo svoj prijašnji karakter sličan polisu i počelo je nalikovati brodu na kojemu su samo slučajni suputnici koji će se uskoro iskrcati i krenuti svojim odvojenim smjerovima. Veze između prirodnih, društvenih i humanističkih znanosti čisto su administrativne i nemaju supstantivni intelektualni sadržaj. One se sreću samo na razini prvih dviju godina dodiplomskog obrazovanja i ondje su znanstvenici prirodnih znanosti uvelike zaokupljeni šticećenjem svojih interesa kod mladih koji će krenuti njihovim stopama.

Savršena ilustracija te situacije pojavila se prije nekoliko godina u izyješčaju *New York Timesa* o posjetu profesora glazbe Sveučilištu Rockefeller. Biolozi koji su ondje radili na predavanje muzikologa donijeli su zavežljaje s hranom. Taj su projekt nadahnule luckaste zamisli C. P. Snowa o »dvjema kulturama«, koji je predložio da se raspuklina među njima zaliječi tako da se humaniste potakne na učenje drugog zakona termodinamike, a fizičare da čitaju Shakespearea. Taj bi poduhvat, naravno, bio nešto drugo a ne vježba duhovnog uzdizanja samo onda kad bi fizičari naučili nešto važno za svoju fiziku od Shakespearea, i kad bi humanisti na sličan način profitirali od drugog zakona termodinamike. Zapravo, ništa se od toga ne događa. Prirodnjaku su humanističke znanosti rekreacija (koje on često duboko poštuje, jer uviđa da je potrebno više od onoga što on nudi, međutim razbija glavu gdje bi to mogao pronaći), a humanistu su prirodne znanosti u najboljem slučaju nešto indiferentno, a u najgorem tuđe i neprijateljsko.

Times je citirao Joshuu Lederberga, predsjednika Sveučilišta Rockefeller, odakle je filozofija nedavno bila protjerana, koji je nakon izlaganja rekao da je C. P. Snow bio na pravom putu, samo je »krivo sračunao« – ne postoje samo dvije već mnoge kulture, jedan primjer kojih je kultura Beatlesa. To je krajnje trivijaliziranje trivijalne ideje, koja je bila samo jedno odmaralište na putu nizbrdo. Lederberg u humanističkim znanostima nije vidio humanističko znanje koje nadopunjuje proučavanje prirode već samo još jedan izraz onoga što se trenutačno događa u svijetu. Na kraju, sve je to više ili manje sofisticirani svijet zabavljača i glumaca. Namigujući na neki način svome slušateljstvu, Lederberg nam daje

do znanja da se u tom moru demokratskog relativizma prirodna znanost ističe kao Gibraltar. Sve ostalo je stvar ukusa.

To je raspoloženje utjecalo na ponašanje prirodnjaka i na Cornellu i svugdje drugdje. U nastojanju da upis studenata i imenovanje profesorskog zbora iskoriste kao sredstva za ovaj ili onaj društveni cilj, što je snizilo sveučilišne standarde i zasjenilo svrhu sveučilišta, oni su surađivali s novim programima, na svoj vlastiti način. Usvojili su retoriku antielitizma, antiseksizma i antirasizma, a potihlo su se opirali da učine bilo što u vezi s tim u svome području. Tu su odgovornost prebacili društvenjacima i humanistima, koji su se pokazali prilagodljivijima, a moglo ih se i lakše tiranizirati. I znanstvenici prirodnih znanosti su Amerikanci, općenito blagonaklono raspoloženi prema hirovima vremena. Ali oni su i prilično sigurni u ono što rade. Oni se ne mogu zavaravati da poučavaju znanost kad to ne čine. Imaju moćna operativna mjerila stručnosti. I iznutra vjeruju, barem prema mojemu iskustvu, da je jedina prava spoznaja znanstvena spoznaja. U dvojbi s kojom su se suočili – matematičari su željeli, primjerice, da se zaposli više crnaca i žena, međutim ni blizu nisu mogli pronaći dovoljno stručnih među njima – oni su zapravo rekli da bi ih trebali zapošljavati znanstvenici društvenih znanosti i humanisti. Uvjereni da nema pravih standarda izvan prirodnih znanosti, pretpostavili su da se te prilagodbe lako mogu izvesti. Krajnje neodgovorno, znanstvenici su pristali uz raznolike vidove zakonske odredbe o primanju manjina pretpostavljajući, primjerice, da će se za sve upisane manjinske studente bez odgovarajućih kvalifikacija pobrinuti drugi odsjeci ne budu li se pokazali dobrima u prirodnim znanostima. Ti znanstvenici nisu bili pripravnici na velike razmjere neuspjeha takvih studenata, sa stvarno užasnim posljedicama koje bi iz toga proizišle. Oni su prihvatili zdravo za gotovo da će ti studenti uspjeti negdje drugdje na sveučilištu. I bili su u pravu. Humanističke i društvene znanosti iskvarile su se, dok se napuhavanje odjeljenja vinulo u visine, pri čemu su prirodne znanosti velikim dijelom ostale rezervat bijelih muškaraca. Stoga su istinski elitisti sveučilišta mogli ostati na dobroj strani sila povijesti a da nisu morali otpjeti nikakve posljedice.

Da bi se pronašle histerične pristaše revolucije, mora se, bez ikakva iznenađenja, otići na humanističke znanosti. Strast i predanost, naspram smirenosti, razuma i objektivnosti, svoj su dom pronašli ondje. Ta je drama uključivala proglašavanje skupine nastavnika humanističkih znanosti koji su prijetili da će zauzeti zgradu ako sveučilište istog trenutka ne kapitulira. Jedan mi je student rekao da mu je jedan od njegovih profesora humanista, i sam Židov, rekao da su Židovi zaslužili da budu odve-

deni u koncentracijske logore zbog onoga što su učinili crncima. Na kraju su se ti muškarci i žene upustili u akciju umjesto da su tratili svoje vrijeme u knjižnicama i predavaonicama. No oni su pripremili put za svoje uništenje jer su na kraju upravo humanističke znanosti najviše stradale zbog šezdesetih. Manjak interesa studenata, gotovo nestajanje studija jezika, iščezavanje radnih mjesta za doktore znanosti, manjak javne naklonosti došli su od rušenja starog poretka u kojem im je bilo osigurano mjesto. Dobili su što su zaslužili, premda smo, nažalost, svi izgubili.

Razlozi za takvo ponašanje mnogih humanističkih stručnjaka očiti su i čine temu ove knjige. Cornell je bio u prvim redovima određenih trendova i u humanističkim znanostima i u politici. On je godinama služio za operaciju prilagođavanja i iskorištavanja ideja radikalne francuske ljevice u komparativnoj književnosti. Od Sartrea, preko Goldmanna, do Foucaulta i Derridaa, svaki je sljedeći val ispirao obale Cornella. Te su ideje kanile udahnuti novi život starim knjigama. Tehnika čitanja, okvirno načelo interpretacije – Marxa, Freuda, strukturalizma i tako dalje i tako dalje – mogla je inkorporirati te umorne stare knjige i učiniti ih dijelom revolucionarne svijesti. U konačnici bijaše aktivna, progresivna uloga humanista, koji su bili samo antikvari, eunusi koji su čuvali harem ostarjelih i sada već neprivlačnih kurtizana. Štoviše, gotovo univerzalni historicizam koji je prevladavao u humanističkim znanostima pripremio je dušu za posvećenost novonastalom. Tome je pridodano očekivanje da će u takvim promjenama kultura preuzeti primat nad znanošću. Intelektualna antisveučilišna ideologija o kojoj sam govorio pronašla je svoj izraz u tim okolnostima jer se sveučilište moglo smatrati fazom povijesti. Lucien Goldmann mi je nekoliko mjeseci prije svoje smrti rekao da je imao povlasticu da za života vidi svojega devetogodišnjeg sina kako baca kamen u prozor trgovine u Parizu '68. godine. Njegove su studije Racinea i Pascala kulminirale u tome. *Humanitas redivivas!* Studenti su se prihvatili akcije, a ne knjiga. Mogli su raditi na budućnosti bez pomoći prošlosti ili njezinih učitelja. Zaneseno očekivanje avangarde da će revolucija uvesti novo doba stvaralaštva, da će umjesto antikvarnosti cvjetati umjetnost, da će mašta naspram razuma naposljetku imati svojih pet minuta nije pronašlo neposredno ispunjenje.

Profesori humanističkih znanosti nalaze se u nemogućoj situaciji i ne vjeruju u sebe ili u ono što rade. Svidjelo im se to ili ne, oni su u biti uključeni u interpretiranje i prenošenje starih knjiga, čuvajući ono što nazivamo tradicijom u demokratskom poretku u kojemu tradicija nije povlaštena. Oni su pobornici dokonoga i lijepoga ondje gdje je očita korist jedina preporuka. Njihovo je carstvo ono stalno i kontemplativno, u

ambijentu koji zahtijeva samo ono što je ovdje i sada i aktivno. Pravednost u koju oni vjeruju egalitarna je, a oni su činitelji rijetkoga, istančanoga i vrhunskoga. Oni su po definiciji izvan trenda, dok ih njihove demokratske sklonosti i krivnja tjeraju da budu u trendu. Na kraju krajeva, kakve veze Shakespeare i Milton imaju s rješavanjem naših problema? Osobito kada se zaviri u njih i ustanovi da su oni riznica elitističke, seksističke i nacionalističke predrasude koju pokušavamo prevladati.

Ne samo da ta stvar po sebi zahtijeva uvjerenje i posvećenost, koje profesori često nemaju, već je i klijentela počela nestajati. Studenti jednostavno nisu bili uvjereni da je važno ono što im se nudilo. Osamljenost i osjećaj bezvrijednosti bili su razorni pa su humanisti skočili na najbrži, najmoderniji vlak prema budućnosti. To je, naravno, značilo da su se sve neprijateljske tendencije prema humanističkim znanostima radikalizirale pa su humanističke znanosti, bez ikakve zadržke, šutnute s vlaka. Prirodne i društvene znanosti pronašle su svoja sjedala demonstrirajući korisnost ove ili one vrste. Humanističke znanosti to nisu bile sposobne učiniti.

Apolitički karakter humanističkih znanosti, njihova uobičajena deformacija ili potiskivanje političkog sadržaja u klasičnoj literaturi, što bi trebalo biti dio političkog obrazovanja, ostavilo je prazninu u duši koja se mogla ispuniti bilo kojom politikom, osobito najvulgarnijom, ekstremnom i aktualnom. Humanističke znanosti, za razliku od prirodnih znanosti, nisu imale što izgubiti, ili se barem tako mislilo, i, za razliku od društvenih znanosti, nisu imale spoznaju o neukrotivosti političke građe. Humanisti su kao leminzi koji su se zatrčali u more misleći da će se u njemu osvježiti i ponovno oživjeti. Utopili su se.

To je društvene znanosti učinilo bojnim poljem, i kao točku napada i kao jedino mjesto gdje je pružen bilo kakav otpor. One su bile najnoviji dio sveučilišta, dio koji se barem mogao hvaliti velikim prošlim postignućem ili doprinosom riznici ljudske mudrosti, dio koji je imao upitnu pravu legitimaciju i u kojemu je genij najskromnije sudjelovao. Međutim, društvene su se znanosti uglavnom bavile ljudskim stvarima, trebale su vladati činjenicama vezanima uz društveni život i imale su određenu znanstvenu svijest i integritet da izvještavaju o njima. Društvene su znanosti zanimale svakoga tko je imao program, tko se mogao brinuti o blagostanju, miru ili ratu, ravnopravnosti, rasnoj ili spolnoj diskriminaciji. Taj je interes mogao biti dolaženje do činjenica – ili prilagođavanje tih činjenica svojim idejnim programima i utjecaj na javnost.

U tim su disciplinama golema iskušenja da se preinače činjenice. Nagrada, kazna, novac, hvalospjev, optužba, osjećaj krivnje i želja da se uči-

ni dobro, sve ih je opsjedalo, omamljujući njihove vježbenike. Svatko želi da se priča koju je ispričala društvena znanost prilagodi njihovim željama i njihovim potrebama. Hobbes je rekao da, ako činjenica da su dva i dva četiri postane politički važna stvar, neće biti nijedne stranke koja će je poricati. Društvena je znanost imala natprosječno velik broj ideologa i šarlatana. Ali ona je proizvela i učenjake velike čestitosti čija su djela nepoštenim politikama otežala trijumf.

Stoga su radikali prvo udarili upravo po društvenim znanostima. Skupina crnačkih aktivista prekinula je predavanje jednog predavača ekonomije, potom su nastavili do ureda predsjednika i držali njega i njegovu tajnicu (koja je bila srčani bolesnik) kao taoce trinaest sati. Optužba je, naravno, bila da je taj nastavnik bio rasist zato što se služio zapadnjačkim standardom za prosudbu o djelotvornosti afričkoga ekonomskog djelovanja. Ti su studenti dobili pohvalu zato što su na taj problem skrenuli pozornost vlasti, predsjednik je odbio iznijeti optužbe protiv njih, a predavač je čudesno nestao s kampusa, i nikad više nije viđen.

To je bio tipičan način rješavanja problema, međutim, nekim se profesorima iz društvenih znanosti to nije svidjelo. Od povjesničara se tražilo da ponovno napišu povijest svijeta, a posebno Sjedinjenih Američkih Država, kako bi se pokazalo da su nacije oduvijek bile zavjerenički sustavi dominacije i eksploatacije. Psihologe se neprestano gnjavilo da dokažu psihološko oštećenje koju je uzrokovala nejednakost i postojanje nuklearnog oružja te da pokažu da su američki državnici bili paranoidni u vezi sa Sovjetskim Savezom. Politologe se salijetalo da sjeverne Vijetnamce tumače kao nacionaliste te da uklone ljagu totalitarizma sa Sovjetskog Saveza. Svako zamislivo radikalno gledište koje se ticalo unutarne ili vanjske politike zahtijevalo je potporu društvenih znanosti. Osobito se iz društvenih znanosti moralo egzorcirati zločine elitizma, seksizma i rasizma, što se trebalo iskoristiti kao sredstvo u borbi protiv njih i četvrtoga smrtnoga grijeha, antikomunizma. Nitko se, naravno, nije usudio priznati nijedan od tih grijeha, a ozbiljna je rasprava o problemu koji je bio u pozadini svega, o jednakosti samoj, dugo vremena bila prognana s tog mjesta događaja. Kao u srednjem vijeku, svaki put kad bi netko, osim nekolicine neustrašivih i lakoumnih, ispovijedao kršćanstvo i tek raspravljao o tome što je konstituiralo ortodoksiju, glavna studentska aktivnost u društvenoj znanosti bila je prepoznavanje heretika. To su bili učenjaci koji su ozbiljno proučavali seksualno razlikovanje ili koji su postavljali pitanja o obrazovnoj vrijednosti školskog prijevoza ili koji su razmatrali mogućnost ograničenoga nuklearnog rata. Postalo je gotovo nemoguće propitati radikalnu

ortodoksiju a da se ne riskira klevetanje, prekidanje predavanja, gubitak povjerenja i poštovanja potrebnog za poučavanje te neprijateljstvo kolega. Rasist i seksist bile su, i jesu, vrlo ružne etikete – ekvivalenti ateistima i komunistima u danima kad su prevladavale druge predrasude – koje se pojedincima mogu prišiti bez razlike i kojih se, jednom kad su dodijeljene, gotovo nemoguće otresti. Ništa se nije moglo reći nekažnjeno. Takva je atmosfera objektivnan, nepristran studij učinila nemogućim.

To je odgovaralo mnogim znanstvenicima društvenih znanosti, ali iz te su se borbe rodili novi, čvršći duhovi. Neki su smatrali da im je ugrožena objektivnost te da bi bez poštovanja i zaštite znanstvenog istraživanja svaki među njima mogao biti izložen riziku. Taj je pritisak ponovno oživio stari liberalizam i svijest o važnosti akademske slobode. Ponos i samopoštovanje, nevoljnost da se popusti prijatiji i uvredi učvrstili su ih. Ti su znanstvenici društvenih znanosti znali da su sve strane u demokraciji ugrožene kada strast može pomesti sve činjenice pred njom. A iznad svega, u njima se probudilo instinktivno gađenje prema zvučnicima s kojih je treštala propaganda. Takvi znanstvenici društvenih znanosti nisu svi nužno bili istog osobnoga političkog uvjerenja. Njihovo se suosjećanje sastojalo od uzajamnog poštovanja motiva kolega s kojima se nisu uvijek slagali, ali od čijeg su neslaganja mogli profitirati, i od privrženosti institucijama koje su štitile njihova istraživanja. Na Cornellu je bilo znanstvenika društvenih znanosti s lijevice, desnice i centra – na doduše uskom spektru koji prevladava na američkom sveučilištu – okupljenih kako bi prosvjedovali zbog teške povrede koja se tamo zbila usmjerene protiv akademske slobode i njihovih kolega, a koja se nastavlja zbivati posvuda u više ili manje suptilnim oblicima. Nije slučajno što se izazov sveučilištu pojavio u njegovu politički najnabijenijem dijelu i da ga se ondje najbolje shvatilo. Naravno, moralno jedinstvo učestnosti dolazi u žarište u političkoj perspektivi i u njoj se testira valjanost znanosti.

Nažalost, ne mogu ustvrditi da je ta kriza dovela do toga da društvena znanost proširi svoje interese ili da je potaknula druge discipline da promisle o svojoj situaciji. Ali nakratko je bilo inspirativno biti s gomilom učenjaka koji su se stvarno željeli žrtvovati zbog svoje ljubavi prema istini i prema svojim studijama, otkriti da pijeteti mogu biti više od pijeteta, osjetiti zajednicu zasnovanu na uvjerenju. Druge discipline uglavnom nisu svoju navodnu privrženost slobodnom istraživanju izložile testiranju. Njihova je imunost veliki dio priče koja leži iza napukle strukture naših sveučilišta.

Discipline

Kako su one danas, ta velika trojka koja drži akademsku vlast i određuje što je znanje? Prirodnoj znanosti ide prilično dobro. Živi sama, ali sretno, kreće se naprijed kao dobro navijeni sat, uspješna i korisna kao i uvijek. U novije su se vrijeme dogodile velike stvari, fizičari sa svojim crnim rupama i biolozi sa svojim genetskim kodom. Njihovi su predmeti i metode općeprihvaćeni. To omogućuje uzbudljive živote osobama vrlo visoke inteligencije i donosi nemjerljive dobrobiti čovječanstvu u cjelini. Naš način življenja izrazito ovisi o znanstvenicima prirodnih znanosti, i oni su više negoli ispunili svako svoje obećanje. Samo se na marginama pojavljuju pitanja koja bi mogla ugroziti njihovu teoretsku staloznost – sumnje u to proizvodi li Amerika sveobuhvatne znanstvene genije, sumnje vezane uz korištenje znanstvenih rezultata, kao što je nuklearno oružje, sumnje koje su dovele do potrebe za »etičarima« u biološkim eksperimentima i primjenama dok oni, kao znanstvenici, znaju da ne postoje znalci kao što su etičari. Ali, općenito gledano, sve je dobro.

No nevolja započinje ondje gdje prestaje prirodna znanost. Ona prestaje kod čovjeka, jednog bića izvan njezina djelokruga, ili, da budemo točni, ona prestaje kod onog dijela ili vida čovjeka koji nije tijelo, što god to moglo biti. Znanstvenici kao znanstvenici mogu se pojmiti samo u tom vidu, kao što je slučaj s političarima, umjetnicima i prorocima. Sve što je ljudsko, sve što nam je važno leži izvan prirodne znanosti. To bi trebalo biti problem za prirodnu znanost, ali to nije. To je svakako problem nama zato što ne znamo što je ta stvar, što se čak ne možemo ni složiti oko imena za taj nesvodivi djelić čovjeka koji nije tijelo. Na neki način ta neuhvatljiva stvar ili vid uzrok je i znanosti, i društva, i kulture, i politike, i ekonomije, i poezije i glazbe. Znamo što su posljednje. No možemo li mi doista, ako ne poznajemo njihov uzrok, znati koji je njihov status, postoje li one uopće?

Poteškoća se odražava u činjenici da za proučavanje te jedne teme, čovjeka, ili *tog je ne sais quoi* koji se odnosi na čovjeka, i njegovih aktivnosti i proizvoda, postoje dva velika sektora sveučilišta – humanističke i društvene znanosti – dok za tijela postoje samo prirodne znanosti. To bi sve bilo jako dobro ako bi se ta podjela rada zasnivala na dogovoru o temi predmeta i ako bi odražavala prirodnu artikulaciju u okviru njega, kao što to čine podjele između fizike, kemije i biologije, koje vode do uzajamnog poštovanja i suradnje. Moglo bi se vjerovati, i to se ponekad zapravo i kaže, najčešće u govorima prigodom svečane dodjele diplo-

ma, da se društvena znanost bavi društvenim životom čovjeka, a humanističke znanosti njegovim stvaralačkim životom – velikim umjetničkim djelima itd. I premda se nešto slično i ističe, to jednostavno neće biti dovoljno. Ta činjenica izlazi na vidjelo na različite načine. Premda se i društvenim i humanističkim znanostima prirodne znanosti s više ili manje volje dive, one uzajamno preziru jedna drugu, pri čemu one prve na posljednje gledaju s visine kao na neznanstvene, dok posljednje prve smatraju filistarskim. One ne surađuju. I, što je najvažnije, one zauzimaju velik dio istog područja. Velik dio klasičnih knjiga koje su danas sastavni dio humanističkih znanosti govore o istim stvarima o kojima govore i znanstvenici društvenih znanosti, ali se služe različitim metodama i izvlače drukčije zaključke; i svaka pojedina društvena znanost na ovaj ili na onaj način pokušava objasniti aktivnosti različitih vrsta umjetnika na načine oprečne načinu kako su one obrađene u humanističkim znanostima. Razlika se svodi na činjenicu da društvena znanost zapravo želi predviđati, misleći time da je čovjek predvidljiv, dok humanističke znanosti kažu da on to nije. Podjele između tih dvaju tabora prije nalikuju granicama utvrđenog primirja nego znanstvenim razlikama. Oni prikrivaju stare i neriješene borbe vezane uz bitak čovjeka.

Društvene i humanističke znanosti dvije su reakcije na krizu koju je uzrokovalo definitivno izbacivanje čovjeka – ili preostatka čovjeka izlučenoga iz tijela, ili suvišnoga u njemu – iz prirode, i, prema tome, iz djelokruga prirodne znanosti ili filozofije prirode, potkraj 18. stoljeća. Jedan je smjer vodio prema smionim naporima da se čovjek pripoji novim prirodnim znanostima, da se znanost o čovjeku učini sljedećom prečkom na ljestvama ispod biologije. Druga je zauzela novi teritorij koji je prokrčio Kant, slobode suprotstavljene prirodi, razdvojen premda ravnopravan, koji ne zahtijeva oponašanje metoda prirodnih znanosti, ozbiljno shvaćajući duhovnost barem koliko i tijelo. Nijedan od njih nije osporavao prvakinju, prirodnu znanost, koja se nedavno emancipirala od filozofije: društvena je znanost skromno pokušala pronaći svoje mjesto u tom dvoru, humanističke će ponosno otvoriti dućan odmah do nje. Rezultat su bila dva kontinuirana i neskladna tijeka mišljenja o čovjeku, od kojih se jedan njime uglavnom nastoji baviti kao još jednom zvijeri, bez duhovnosti, duše, sebstva, svijesti ili što god imali; drugi se ponaša kao da on nije životinja ili kao da nema tijelo. Nema križanja tih dviju cesta. Čovjek mora izabrati među njima i one završavaju na vrlo različitim mjestima, primjerice u Waldenu II., koji druga strana poznaje kao Vrli Novi Svijet, i na Blaženim otocima (Zarathustrino omiljeno utočište), koje njihovi suparnici poznaju kao Kraljevstvo tame.

Nijedno od tih rješenja nije u potpunosti uspjelo. Društvena znanost ne prima priznanje od prirodne znanosti.¹ Ona je imitacija, ne dio. I pokazalo se da je dućan humanističkih znanosti prodavao raznolike i loše posložene antikvitete, sve trulije i sve prašnjavije, a posao je išao sve gore i gore. Društvena se znanost pokazala krepkijom, više u skladu sa svijetom kojim je dominirala prirodna znanost i, dok je gubila svoje nadahnuće i vatreni žar, pokazala se korisnom za različite vidove modernog života, na što ukazuje puko spominjanje ekonomije i psihologije. Humanističke znanosti propadaju, no to samo pokazuje da one nisu po volji modernoga svijeta. To bi lako mogao biti i pokazatelj onoga što je loše u modernosti. Štoviše, jezik koji na neuk način tako moćno danas utječe na život nastao je iz istraživanja poduzetih u sferi slobode. Društvena znanost više proizlazi iz škole koju je utemeljio Locke, a humanističke od onih koje je utemeljio Rousseau. Međutim, društvena je znanost, pogledom usmjerena prema prirodnoj znanosti, zapravo najviše poticaja dobivala u novije vrijeme od nižeg svijeta. Treba samo pomisliti na Webera, premda su Marx i Freud slični slučajevi. To se ne može ustvrditi, međutim *čovjek*, da bi se u njega zahvatilo, treba nešto što prirodne znanosti ne mogu pružiti. Čovjek je problem, i mi živimo s različitim lukavštinama zato što se s tim ne suočavamo. Čudni odnosi između triju odjela znanja na sadašnjem sveučilištu govore nam sve o tome.

Promotrimo li društvenu znanost, moglo bi se činiti da ona barem ima opći pregled svojega područja i moguće sustavno uređenje svojih dijelova, počevši od psihologije preko ekonomije i sociologije do politologije. Nažalost, nešto poput toga ne postoji. U prvom redu, ona izostavlja antropologiju, iako pretpostavljam da bih, kad bih očajnički želio dokazati da ona tamo spada, mogao pronaći način kako da je uguram unutra; a također izostavlja povijest, oko koje se spori pripada li ona

¹ Prirodnu znanost jednostavno nije briga. Nije neprijateljski nastrojena (osim ako nije napadnuta) ni prema čemu što se događa drugdje. Ona je doista samodostatna ili gotovo takva. Ako se neka druga disciplina dokaže, zadovolji standarde dokazivanja i znanstvene strogosti prirodne znanosti, automatski će biti priznata. Prirodna se znanost ne hvali, ona nije snobovska. Ona je autentična. Kao što je i Swift istaknuo, njezin jedini ustaljeni i očito nužni proboj iz njezine prave domene je onaj prema politici. Jedino tu ona sama, iako pomalo zbunjeno, priznaje da je dio većeg projekta i da ovisi o tom projektu koji nije proizvod njezinih metoda. Priprosta, prezrena politika ukazuje na potrebu za filozofijom, kako je to Sokrat prvi rekao, tako da to čak i znanstvenici moraju priznati. Znanstvenici prirodne znanosti ne poštuju znanost politologije kao znanost, no strastveno ih zanima politika. To je početna točka ponovnog promišljanja svega. Jesu li opasnost nuklearnog rata ili zatvaranje Saharova samo slučajnost?

društvenim ili humanističkim znanostima. Još je važnije da se te različite društvene znanosti ne vide ni u kakvom poretku međuovisnosti. One uvelike djeluju neovisno i ako se uopće i »sučeljavaju«, da uporbim beznadni izraz, često se pokaže da su dvolične. U većini specijalnosti oko polovice vježbenika obično ne vjeruje da druga polovica spada među njih, a nešto slično toj situaciji prevladava diljem cijele discipline. Ekonomija ima ugrađenu vlastitu jednostavnu psihologiju, i ta koju je omogućila znanost psihologije ili je stvarno dio biologije, što ne pomaže previše, ili glatko proturječi primatu motiva koje navodi ekonomija. Slično tome, ekonomija nastoji potkopati normalnu interpretaciju političkih događaja koju će iznijeti politologija. Može postojati politologija koju će usmjeravati ili nadzirati ekonomija, ali to nije nužno; i jednako je moguće da postoji politologija koju će usmjeravati psihologija, što neće biti isto kao ono prvo. Kao da postoji prijepor između različitih prirodnih znanosti o tome koja je prva. Zapravo, svaka od društvenih znanosti može, i to čini, tražiti da bude polazišna točka u odnosu na koju će se razumjeti druge – pri čemu ekonomija može zagovarati ekonomske odnose ili tržište, psihologija psihu, sociologija društvo, antropologija kulturu, politologija politički poredak (premda je posljednja manje svojeglava u vezi sa svojim zahtjevima). Problem je što je počelo društvene znanosti nesvodivo i svaka specijalnost može tvrditi da su druge pravi dijelovi cjeline koju ona predstavlja. Povrh toga, svaka od njih može optužiti drugu da predstavlja apstrakciju, ili konstrukt, ili izmišljotinu mašte. Ima li uopće čistog tržišta, onog koje nije dio društva ili kulture koje ga oblikuju? Što je kultura ili društvo? Jesu li oni ikad više od vidova neke vrste političkog poretka? Ovdje se politologija nalazi u najboljem položaju jer se ne može poreći postojanje država ili nacija, iako ih se slijedom toga može smatrati površnim ili poslaganim fenomenima. Društvene su znanosti zapravo niz različitih perspektiva o ljudskom svijetu koji vidimo oko sebe, niz koji nije skladan, zato što čak ne postoji ni dogovor o tome što spada u taj svijet, a kamoli o tome koje bi vrste uzroka razjasnile njegove fenomene.

Daljnji izvor prijepora unutar društvene znanosti tiče se onoga što se smatra podznanošću. Svi se slažu da se mora zasnivati na razumu, da mora imati neke standarde verifikacije i da se mora zasnivati na sustavnom istraživanju. Uz to postoji više ili manje izričito slaganje da se uzroci koji se uvažavaju u prirodnim znanostima trebaju na neki način primijeniti i u društvenim znanostima. Pod tim se ne podrazumijeva nikakva teleologija niti ikakvi »duhovni« uzroci. Traganje za spasenjem trebat će, primjerice, svesti na neku drugu vrstu uzroka, kao što je potisnu-

ta seksualnost, dok, naprotiv, traganje za novcem neće. Potraga za materijalnim uzrocima i svođenje viših ili složenijih fenomena na one niže ili jednostavnije općenito su prihvaćeni postupci. Međutim, do koje se mjere matematička fizika, primjer najuspješnije moderne prirodne znanosti, može ili treba slijediti u okviru društvene znanosti stvar je beskrajan rasprave i prepiranja. Predviđanje je značajka moderne prirodne znanosti i praktički bi svaki znanstvenik društvene znanosti volio da može dati pouzdana predviđanja, iako to praktički nijedan nije mogao. Čini se da je u prirodnoj znanosti predviđanje postalo moguće svođenjem fenomena na takav način da su podložni izražavanju u matematičkim formulama, a većina znanstvenika društvenih znanosti želi da se ista stvar dogodi i u njihovim disciplinama. Problem je mogu li različiti naponi u tom smjeru uzrokovati iskrivljavanje društvenih fenomena, ili voditi do zanemarivanja nekih koje se ne može lako matematizirati ili do osobite sklonosti prema drugima koje se može; ili ohrabruju li oni izgradnju matematičkih modela koji su maštarije i nemaju nikakve veze sa stvarnim svijetom. Neka vrsta neprekidnoga gerilskog rata nastavlja se između onih koji su ponajprije entuzijasti znanosti i onih koji su ponajprije privrženi svojoj posebnoj temi.

Ekonomija, koja se smatra najuspješnijom od društvenih znanosti, najviše je matematizirana – i u smislu da se njezini predmeti mogu izbrojiti i u tome da ona može izgraditi matematičke modele barem za hipotetički predvidljive svrhe. Međutim, neki politolozi, primjerice, kažu da čovjek ekonomije može biti jako ugodan za igru, ali da je on apstrakcija koja ne postoji, dok su Hitler i Staljin stvarni i s njima se ne igra. Ekonomska analiza, kažu oni, ne samo da nam ne pomaže da razumijemo takve političke aktere već otežava da ih sustavnim isključivanjem ili izobličanjem njihovih specifičnih motiva dovedemo unutar dosega društvene znanosti. Ekonomisti nas, u potrazi za matematičkom podesnošću, odvrćaju od razmatranja o najvažnijim društvenim fenomenima, naglašavaju prigovaratelje (uključujući malu, bučnu četvu marksističkih ekonomista koji su oštro isključeni iz jezgre te discipline, jedine društvene znanosti u kojoj se to dogodilo). Tako to ide između različitih disciplina i unutar nekoliko njih gdje privrženici različitih pristupa nemaju zajednički univerzum za razgovor.

Maknemo li publicitet u stranu, ono što studenti zapravo vide danas kad se prvi put sretnu s društvenom znanosti dvije su krepke, samodostatne, samopouzdate društvene znanosti, ekonomija i kulturna antropologija, ekstremi koji oblikuju antipode, nemajući gotovo nikakve veze jedna s drugom – dok su politologija i sociologija, potpuno hetero-

gene, da ne kažemo kaotične u svojim sadržajima, navezane na uže koje napeto stoji između tih dvaju polova.² Ne bi trebalo biti iznenađujuće što su te dvije discipline izričitije po pitanju svojih utemeljitelja od drugih društvenih znanosti: Locke i Adam Smith, s jedne strane, i Rousseau s druge. Jer te znanosti imaju kao svoje jasne pretpostavke jedno ili drugo od dvaju prirodnih stanja. Locke je tvrdio da je čovjekovo podjarmljivanje prirode njegovim radom jedini racionalni odgovor na njegovu prvobitnu situaciju. Locke je emancipirao pohlepu i pokazao iluzorni karakter suprotnih motiva. Život, sloboda i stjecanje vlasništva fundamentalna su prirodna prava, a društveni je ugovor smišljen kako bi zaštitio ta prava. Nakon što je postignut dogovor o tim načelima, ekonomija se pojavljuje kao *ona* znanost o pravoj djelatnosti čovjeka, a slobodno tržište kao prirodni i racionalni poredak (prirodni poredak različit od bilo kojih drugih priznatih prirodnih poredaka zato što traži da ga uspostave ljudi, a oni, kao što nam to ekonomisti stalno govore, to gotovo uvijek shvaćaju krivo). Ekonomisti, koji su općenito vjerni tome, uglavnom su stari liberali jedne ili druge vrste i pobornici su liberalne demokracije, kao mjesta gdje egzistira tržište. Rousseau je tvrdio da je priroda dobra dok čovjek nije ni blizu tome. Stoga potraga za onim jako dalekim izvorima postaje imperativ, i zbog same te činjenicom utemeljuje se antropologija. Lévi-Strauss je nedvosmislen u vezi s tim. Civilizacija, praktički istovjetna slobodnom tržištu i njezinim posljedicama, ugrožava sreću i razara zajednicu. Iz toga proizlazi neposredno divljenje prema nepokolebljivim starim kulturama koje usmjeravaju i sublimiraju ekonomski motiv i ne dopuštaju nastajanje slobodnog tržišta. Ono za što ekonomisti vjeruju da su stvari iz iracionalne prošlosti – poznate kao slabo razvijena društva³ – postaje pravo proučavanje čovjeka, dijagnoza za naše bolesti i zov prema budućnosti. Antropolozi su obično bili vrlo otvoreni prema mnogim vidovima kontinentalnog promišljanja, od kulture pa nadalje, prema čemu su ekonomisti bili potpuno zatvoreni

² Psihologija tajnovito nestaje iz društvenih znanosti. Njen neviđeni uspjeh u stvarnom svijetu možda ju je doveo u iskušenje da odustane od teoretskog života. Budući da je psihoterapeut zauzeo svoje mjesto pored obiteljskog liječnika, možda njegovo obrazovanje sada spada u nešto što je srodnije medicinskoj školi nego znanostima, i istraživanje značajno za njega više je usmjereno na liječenje specifičnih problema pacijenata nego na zasnivanje teorije psihe. Frojdske teorije su inkorporirane u neke vidove sociologije, politologije i antropologije, i čini se da samo sebstvo nema ništa reći društvenim znanostima. To ostavlja otvorenim pitanje o onome što je čvrsti temelj na kojemu stoji terapija i odakle dolaze njezine novije ideje. Ozbiljna akademska psihologija prepuštena je onom segmentu koji je sve namjere i svrhe stopio s fiziologijom.

³ Nerazvijeno, loše; u razvoju, bolje; razvijeno, dobro – za čovjeka i znanost ekonomije.

(Nietzscheov je utjecaj bio očit prije pedeset godina već kod Ruth Benedict prilikom razlikovanja apolonijskih i dionizijskih kultura); oni su naginjali prema ljevici (jer ekstremna desnica, jednako održiva u njihovu sustavu, ovdje nema korijena) i bili su osjetljivi prema zaludenosti s eksperimentima koji namjeravaju ispraviti ili nadomjestiti liberalnu demokraciju. Ekonomisti uče da je tržište fundamentalni društveni fenomen, a njegov vrhunac je novac. Antropolozi uče da je kultura fundamentalni društveni fenomen, a njezin je vrhunac sveto.⁴ Takav je sukob – čovjeka proizvođača potrošnih dobara protiv čovjeka proizvođača kulture, maksimalno uveličane životinje protiv one duboko poštovane – između starih filozofskih učenja ovdje prisutnih, ali neobrađenih. One jedna drugoj mogu biti marginalno korisne, ali ne u duhu zajednice. Postoji tek nekolicina ekonomista koji bi sebe smatrali antropolozima, vrijedi i obrnuto, iako postoje, primjerice, mnogi politolozi i sociolozi koji međusobno prelaze preko granica drugih, i ekonomije i antropologije. Ekonomisti najspremnije uskaču na brod društvene znanosti i sami se njime voze, te smatraju da su bliži od drugih u ostvarivanju prave znanosti. Oni također imaju znatan utjecaj na javne politike. Antropolozi nemaju takav utjecaj izvan akademskog svijeta ali imaju draži dubine i obuhvatnosti, kao i uživanje u najnovijim idejama.

Nekoliko riječi o politologiji i njezinim osebujnostima moglo bi pripomoći u razjašnjavanju problema društvene znanosti kao cjeline. Ponaјprije, ona je, zajedno s ekonomijom, jedina čisto akademska disciplina koja, kao medicina, uključuje fundamentalnu strast i čije se proučavanje može razumjeti da je poduzeto zato da bi se osiguralo njezino zadovoljstvo. Znanost politologije uključuje ljubav prema pravednosti, ljubav prema slavi i ljubav prema vladanju. No za razliku od medicine i ekonomije, koje su prilično iskrene u vezi s njihovim vezama sa zdravljem i bogatstvom, i čak ih rastrubljuju, politologija se skromno odvrća od takvih otvorenih zagovaranja i čak bi voljela raskinuti te nedolične veze. To je na neki način povezano s činjenicom da je ona doista stara dama, koja najradije ne bi pokazala svoje godine. Počeci politologije sežu sve do grčke antike i podrijetlo joj je dubioznije od Sokrata, Platona i Aristotela, koji svi imaju lošu reputaciju u zemlji moderne znanosti. Druge društvene znanosti imaju moderno izvorište i dio su modernog projekta, dok politologija ustraje, pokušavajući se modernizirati, i nasto-

ji se uključiti u trendove. Međutim, ona ne može u cijelosti vladati svojim instinktima. Aristotel je rekao da je politologija arhitektonička znanost, vladajuća znanost, koja se bavi obuhvatnim dobrom ili najboljom vladavinom. Međutim prava znanost ne govori o dobrom i lošem, te se to stoga mora napustiti. Međutim, i medicina i ekonomija zapravo ipak govore o dobrom i lošem, stoga napuštanje starih političkih dobara ima samo učinak prepuštanja moralnog polja zdravlju i bogatstvu u odsutnosti općeg dobra i pravednosti. To je u skladu s Lockeovom namjerom, koja uopće nije bila »slobodna od vrijednosti«, već je nakanila zamijeniti niža, premda postojanija, lakše stečena dobra za ona koja su se klasično predlagala. Preobrazba znanosti politologije u modernu društvenu znanost nije unaprijedila društvenu znanost premda je unaprijedila političke namjere utemeljitelja modernosti. Pokušala je svesti specifično političke motive na one subpolitičke, nalik onima u ekonomiji. Čast nije stvarni motiv, dobitak jest.

Naravno, sam je Locke puno više bio politolog nego što je bio ekonomist, zato što tržište (mirno natjecanje za stjecanje dobara) zahtijeva prethodno postojanje društvenog ugovora (sporazuma o pridržavanju ugovora i o ustanovljenju suca koji će arbitrirati i provoditi odredbe ugovora), bez kojeg bi ljudi bili u stanju rata. Tržište pretpostavlja postojanje zakona i odsutnost rata. Rat je predstavljao stanje čovjeka prije postojanja građanskog društva, i povratak na njega uvijek je moguć. Sila i varka potrebni da se rat privede kraju nemaju nikakve veze s tržištem i nezakoniti su unutar njegovih okvira. Racionalno ponašanje ljudi u miru nije, posredstvom kojeg se ekonomija specijalizira, istovjetno racionalnom ponašanju ljudi u ratu, kao što je to tako rječito istaknuo Machiavelli. Znanost politologije je više obuhvatna od ekonomije zato što proučava i mir i rat i njihove veze. Tržište ne može biti jedina preokupacija društvenog poretka, zato što tržište ovisi o društvenom poretku, a uspostava i očuvanje društvenog poretka neprekidno zahtijeva rasuđivanja i djela koja su »neekonomska« i »neučinkovita«. Političko djelovanje mora imati prvenstvo nad ekonomskim djelovanjem, bez obzira na to kakav to učinak imalo na tržište. To je razlog zašto su ekonomisti imali tako malo pouzdanja govoriti o vanjskoj politici, zato što se narodi nalaze u međusobnom primitivnom stanju rata u kojemu su pojedinci bili prije društvenog ugovora – to jest, oni nemaju zajednički priznatog suca kojemu se mogu obratiti da riješi njihove sporove. Politika savjetovanja nekih ekonomista tijekom Vijetnamskog rata pokušala je uspostaviti neku vrstu tržišta između SAD-a i Sjevernog Vijetnama, gdje bi SAD-e sprječavale da troškove Južnog Vijetnama podmiruje Sjeverni

⁴ U iskušenju sam reći da psihologija uči da je seksualnost primarni fenomen. Ona je bliža ekonomiji ako se shvaća kao podražaj-reakcija, bliža antropologiji ako se shvaća kao fiksirana zaokupljenost. Ako se želi nešto više od psihologije, nailazi se na cestovni znak na kojem piše »U smjeru humanističkih znanosti«.

Vijetnam; međutim Sjevernovijetnamci su odbili sudjelovati u tome. Znanost politologije, suprotstavljena ekonomiji, uvijek mora promišljati rat zajedno sa svim rizicima, užasima, uzbuđenjima i svom ozbiljnošću. Churchill je formulirao razliku između političke i tržišne perspektive komentirajući Coolidgeovo odbijanje da tijekom dvadesetih oprostí britanske dugove. Coolidge je rekao: »Posudili su novac, zar nisu?« Na što je Churchill odgovorio: »To je istina, no ne temeljito do kraja.« Politička znanost mora biti temeljita do kraja, i to je čini šakljivim predmetom za one koji je žele reformirati kako bi bila u skladu s apstraktnim projektima znanosti. Svjesno ili nesvjesno, ekonomija se bavi samo s buržujskim, s čovjekom kojeg motivira strah od nasilne smrti. Čovjek rata ne nalazi se unutar njezina dosega. Znanost politologije ostaje jedina disciplina društvene znanosti koja ratu gleda u lice.

Politologija je oduvijek bila najmanje privlačna i najmanje dojmjljiva od društvenih znanosti, pokrivajući na svoj način stara i nova gledišta o čovjeku i znanosti o ljudskom. Ona ima poliglotski karakter. Jedan njezin dio radosno se pridružio naporu da se razori politički poredak shvaćen kao obuhvatni poredak i da se to shvati kao posljedica subpolitičkih uzroka. Ekonomija, psihologija i sociologija kao i sve vrste metodoloških dijagnostičara bili su dobrodošli gosti. No postoje nezatomivi, navodno neznanstveni dijelovi znanosti politologije. Vježbenici tih dijelova te discipline ne mogu prevladati svoje neobjašnjene i neobjašnjive političke instinkte – njihovu svijest da je politika mjerodavna arena djelatnoga dobra i zla. Oni se stoga upuštaju u proučavanje politika čija je svrha, bila ona razjašnjena ili ne, djelovanje. Obrana slobode, izbjegavanje rata, unaprjeđenje ravnopravnosti su – različiti vidovi pravednosti na djelu – strastvene teme proučavanja. Dobra vladavina mora biti tema takvih politologa, barem potajno, i njih uobličuje pitanje: »Što treba učiniti?« I u stvarnim se peripetijama pokazuje da su izbori, najuzbudljiviji i najodlučniji dio demokratskog života, gdje se javno mnijenje pretvara u vladu i političke smjernice, područje politologije u kojemu matematika ima najveći uspjeh. Najznanstveniji element politologije je onaj koji svoje vježbenike čini prijateljima i saveznicima stvarnih političara, koje prosvjetljuje i od kojih uči. Znanost se ovdje poklapa s najvećim političkim uzbuđenjima i nema potrebu mijenjanja percipirane naravi svojega predmeta kako bi je znanstveno proučavala.

Znanost politologije stoga prije nalikuje nasumičnom bazaru s dućanima koje vodi miješano stanovništvo. To ima nekakve veze s njezinom hibridnom naravi i njezinim dvojnim izvorštima u antici i modernosti. Stvarnost s kojom se bavi manje je podesna za apstrakcije i iznosi

hitnije zahtjeve nego što to čini bilo koja druga disciplina društvene znanosti, dok je napetost između objektivnosti i pobornštva u njoj daleko ekstremnija. Sve u modernoj prirodnoj i društvenoj znanosti kosi se s tvrdnjom da je politika kvalitativno različito od drugih vrsta ljudskog udruživanja, no njezina praksa opetovano potvrđuje suprotno. Njezina heterogenost možda oslabljuje, i ovdje se može pronaći izbor teoretičara iz škole ekonomskih modela, staromodne bihevoriste, marksiste (koji nikad nisu na domaćem terenu u ekonomiji), povjesničare i istraživače politika. Ono što je najneobičnije od svega, politologija je jedina disciplina na sveučilištu (s mogućim iznimkom odsjeka za filozofiju) koja ima filozofijski ogranak. To je dugo vremena bila neugodnost za nju, i u četrdesetima i pedesetima predviđalo se dokrajčenje političke filozofije. »Želimo biti prava društvena znanost«, vikali su oni koji su je htjeli dokrajčiti s otečenim tragovima na nogama. Međutim, kombinacija ozbiljne i gorljive učenosti od strane nekoliko mislilaca i moć buntovnih studenata u šezdesetima dale su filozofiji politike odgodu dokrajčenja koja se sada čini trajnom. Ona je postala, zbog najboljih i najgorih razloga, bastion reakcije usmjerene protiv društvene znanosti slobodne od vrijednosti i nove društvene znanosti kao cjeline. Ona se pokazala, tamo gdje je njezina prisutnost uopće ozbiljna, da je na tom polju kontinuirano najprivlačniji predmet za dodiplomske i poslijediplomske studente. I budući da je novi znanstveni soj izgubio velik dio svog poleta, a njegovo se područje razmrvalo u različitim smjerovima, koje je barem djelomice diktirala vjernost političkim fenomenima, mnogi među onima koji su nekad bili žestoki neprijatelji filozofije politike postali su njezini saveznici. Filozofija politike je daleko od vladanja, no ona barem podsjeća na ona stara pitanja o dobru i zlu i na sredstva za propitivanje skrivenih pretpostavki moderne političke znanosti i političkog života. Aristotelova je *Politika* za nju još uvijek živa, kao što su to i Lockeove *Dvije rasprave o vladi* i Rousseauova *Rasprava o porijeklu nejednakosti*. Aristotel ustvrđuje da je čovjek po naravi politička životinja, što znači da ima poticaj usmjeren prema građanskom društvu. Čitanje Aristotela pomaže da se ogoli skrivena premisa koja leži u pozadini društvene znanosti, da je čovjek po naravi samotno biće, i koja može osigurati osnovu za ponovno pokretanje debate o tome.⁵

⁵ Povijest, koja dijeli grčko izvorište s politologijom, također ima antičko-moderne elemente krize identiteta, uz druge probleme strogo modernih društvenih znanosti. Kao što je već spomenuto, ni sudionici ni promatrači nisu sigurni je li ona društvena znanost ili je jedna od humanističkih. Njezin je sadržaj otporan na tehnike bihevioralnih

Očito, dakle, slavni su dani društvene znanosti s točke gledišta liberalnog obrazovanja gotovi. Prošlo je vrijeme kada su Marx, Freud i Weber, filozofi i interpreti svijeta, bili samo glasnici onoga što će biti intelektualno sazrijevanje Amerike, kada su se mladi mogli pridružiti čarima znanosti i samospoznaje, kad je postojalo očekivanje univerzalne teorije o čovjeku koja će ujediniti sveučilište i doprinijeti napretku, preusmjeravanjem intelektualne dubine i naslijeđa Europe uz pomoć naše vitalnosti. Prirodna će znanost kulminirati u znanosti o ljudskom; Darwin i Einstein će kazivati društvenu znanost onoliko koliko su kazivali prirodnu znanost. A moderna književnost – Dostojevski, Joyce, Proust, Kafka – izražavali su naše raspoloženje i donosili uvide koje će društvena znanost usustaviti i dokazati. Psihoanaliza je pružila poveznicu između privatnog iskustva i javnoga intelektualnog poduhvata. To je iskustvo bilo toliko povezano da je osobna želja intimno bila povezana s intuicijom obuhvatnog poretka stvari, simulakruma starog shvaćanja filozofije kao načina života. Na mnogo manje istančanoj razini, premda je izrazila nešto sličnog etosa, Margaret Mead stvorila je novu znanost koja je odvodila na egzotična mjesta, dovela je natrag nova shvaćanja društva i također dokazala legitimnost potisnutih želja čovjeka. Za mla-

znanosti, zato što je partikularan, i stoga nije lako poopćiv, bavi se prošlošću, i zato se nalazi s one strane nadziranih eksperimenata; no ne želi biti samo književnost. Vjerujem da nijedna od drugih društvenih znanosti ne uključuje povijest kao dio programa društvene znanosti, s iznimkom onog dijela politologije koji se bavi političkom praksom suprotstavljenju društvenoj znanosti, npr. nekim vidovima američke politike i onima međunarodnih odnosa. Povijest je sve do devetnaestog stoljeća ponajprije imala značenje političke povijesti; a ona, za razliku od politologije, nije bila ponovno uspostavljena u ranoj modernosti. Njezina je tradicionalna uloga bila povećana za vrijeme novih utemeljenja zato što je govorila što se dogodilo, naspram stare političke znanosti, koja je govorila što se trebalo dogoditi. Stoga se smatralo da je povijest bliža istini stvari. Povijest će morati čekati sve do devetnaestog stoljeća da je modernizira historicizam, koji je iznio argument, takoreći, da je bitak, a svakako bitak čovjeka, u biti povijestan. Čini se da je historicizam bio velika dobrobit za povijest, radikalniji statusni korak prema gore. No taj je vanjski izgled donekle varljiv. Historicizam je filozofijsko, ne historijsko učenje, koje nije otkrila povijest. Umjesto da se ugled filozofije veže uz povijest, zbililo se obrnuto. Sve su discipline humanističke znanosti sada historijske – ne filozofija, već povijest filozofije, ne umjetnost, već povijest umjetnosti, ne znanost, već povijest znanosti, ne književnost, već povijest književnosti. Prema tome, povijest je sve to, no također nijedna od njih, zato što su one zasebne discipline u humanističkim znanostima. Povijest je postala prazna, univerzalna kategorija koja obuhvaća sve znanosti, osim utoliko ukoliko je ostala skromno, usko politički svoja. No zato što nema uporište u političkoj strasti, kao što to ima politička znanost, ona lako može odlebdjeti s tog doka pod utjecajem prevladavajućih vjetrova, budući da su politiku obezvrijedile mnoge druge stvari, a osobito historicizam. Stoga je povijest divan, koristan studij, prepun najučenijih pojedinaca, kao cjelina je šarenilo metoda i ciljeva, šest disciplina u potrazi za samodefinicijom.

de ljude, sociolozi i psiholozi koji su hodali po sveučilišnom posjedu mogli su izgledati kao junaci uma života. Oni su bili uvedeni u misterije i mogli su nam pomoći da i mi postanemo inicirani. Filozofija stare škole bila je prevladana, međutim, mislilo se da imena kao što su Hegel, Schonpenhauer i Kierkegaard nude nešto doživljaja potrebnih za našu pustolovinu.

Takva atmosfera kakva je okruživala društvenu znanost u četrdesetima očito je bila dvosmislene vrijednosti i za studente i za profesore. No nešto nalik tome potrebno je ako će se američke studente privlačiti ideji liberalnog obrazovanja i svijesti da će ih sveučilište navesti da otkrivaju nove sposobnosti u sebi samima i razotkriju neku drugu razinu postojanja koja im je bila skrivena. Američki studenti, to se mora zapamtiti, ako su uopće išta naučili u srednjoj školi, naučili su prirodnu znanost kao tehniku, ne kao način života ili sredstvo otkrivanja života. Ako je na njih trebalo djelovati samo rutinsko specijalizirano učenje, tada ih treba podvrgnuti šoku – čak i ako će ih on samo natjerati da razmisle o predanosti prirodnoj znanosti i njezinu smislu, budući da je njihovo prijašnje obrazovanje prije bilo indoktrinacija, prije konformizam, nego otkrivanje poziva. Opijenost društvene znanosti četrdesetih nije bilo, vjerujem, pravo stanje stvari, već je ona reproducirala nešto intelektualnog uzbuđenja koje okružuje nova teoretska započinjanja. Pokazala se plodonosnom za mnoge studente i akademike, stvarala je vlastitu pomoćnu bohemiju i utjecala je na bit života ljudi. To nije bila samo profesija.

Nade u jedinstvo društvene znanosti su izbljedjele, i ona ne može predstavljati zajedničku frontu. To je niz zasebnih disciplina i subdisciplina. One su većinom skromne, i premda postoji mnoštvo besmislica, postoji također popriličan broj stvarno korisnih dijelova kojima se bave visoko sposobni specijalisti. Očekivanja su radikalno snižena. Ekonomija je specijalnost koja ima univerzalne pretenzije objasniti i obuhvatiti sve, no u njih se baš ne vjeruje, i čini se da njezina popularnost ne počiva na njima. Politologija čak i ne pokušava ostvariti svoj pradjedovski zahtjev za obuhvatnošću i samo prikryeno i djelomice iznosi svoje posebno i pravično pozivanje na političku strast. Antropologija je jedina disciplina društvene znanosti koja još uvijek koristi draž moguće cjelovitosti, sa svojom idejom kulture, koja se čini potpunija nego što se to čini ideja ekonomista o tržištu. I nadpolitički kulturni dio i subpolitički ekonomski dio tvrde da su cjelina, pri čemu se čini da ni sociologija ni politologija, osim nekih individua, zapravo ne svojataju poduhvat cijele društvene znanosti. Ne postoji društvena znanost kao arhitektonička znanost. To su dijelovi bez cjeline.

Slično tome, uz moguće iznimke računalne znanosti kao modela za čovjeka i sociobiologije, očekivanje supstantivnog jedinstva između prirodne i društvene znanosti je iščezla, ostavljajući potrošaču društvene znanosti samo metodu prirodne znanosti. Nestala je kozmička namjera smještanja čovjeka u univerzum. U smjeru humanističkih znanosti, riječ je ponovno o antropologiji koja je zadržala određenu otvorenost, posebno prema trgovačkoj robi koju je zgrabila u komparativnoj književnosti, no također prema ozbiljnim studijama, primjerice grčkoj religiji. Nijedan drugi znanstvenik društvenih znanosti ne očekuje da će dobiti puno od umjetnosti i književnosti devetnaestoga i dvadesetog stoljeća, koje su fascinirale mnoge značajne znanstvenike društvene znanosti generaciju prije, i sve je manje i manje znanstvenika društvene znanosti koji osobno posjeduju veliko poznavanje takve vrste stvari. Društvene su znanosti postale otok koji na sveučilištu pluta zajedno s druga dva otoka, prepun značajnih informacija i skrivajući blaga velikih pitanja koja bi se mogla iskopati, premda se nisu. Ono što je upadljivo, intelektualac društvene znanosti njemačkoga ili francuskoga kova, na kojega se gleda kao na neku vrstu razboritosti ili mudraca koji može objasniti život, praktički je nestao.

Studenti su svjesni toga i uglavnom se ne okreću društvenoj znanosti zato da bi doživjeli obraćenje. Pojedine stvari ili pojedini profesori možda im mogu biti zanimljivi iz ovoga ili onoga razloga, no za svakoga tko bi mogao slučajno tražiti smisao života, ili tko bi mogao naučiti da je to ono što bi oni trebali tražiti, društvena znanost nije mjesto kamo bi trebali ići. Antropologija je, da ponovim, nešto što je iznimka. Tajna velikog ranog uspjeha te društvene znanosti kod inteligentnih mladih Amerikanaca bila je da je ona bila jedino mjesto na sveučilištu za koje se činilo, koliko god neizravno, da teži odgovoriti na sokratovsko pitanje kako bi trebalo živjeti. Čak i onda kad je to bilo najenergičnije poučavanje da vrijednosti ne mogu biti predmet znanja, da je pravo poučavanje učilo o životu, kako su pokazivale nekad uzbudljive domišljatosti kao što je Weberovo razlikovanje između etike namjere i etike odgovornosti. To nije bilo učenje iz udžbenika, već stvarne životne činjenice. Ništa nalik tome ne može se danas pronaći na sveučilištu.

Štoviše, zbilja se velika tragedija. To je ustanovljenje tijekom posljednjeg desetljeća ili otprilike tada magistra poslovnog upravljanja kao moralnog ekvivalenta doktoru medicine ili doktoru prava, što je značilo način osiguravanja unosnog življenja uz pomoć puke činjenice diplome koja nije obilježje akademskog postignuća. Opće je pravilo da su studenti koji imaju ikakvih izgleda da steknu liberalno obrazovanje

oni koji nemaju utvrđeni profesionalni cilj, ili barem oni za koje sveučilište nije samo vježbalište za zanimanje. Oni koji imaju takav cilj prolaze sveučilištem sa štitnicima na očima, studirajući ono što im odabrana disciplina nameće, pri čemu se povremeno odvrću od izbornih kolegija koji ih privlače. Istinsko liberalno obrazovanje zahtijeva da se pomoću njega radikalno izmijeni cijeli studentov život, da ono što on uči može utjecati na njegovo djelovanje, njegove ukuse, njegove izbore, da nikakva prijašnja privrženost ne bude imuna na propitivanje i time na ponovno vrednovanje. Liberalno obrazovanje sve izlaže riziku i zahtijeva studente koji su voljni sve riskirati.⁶ Inače se može samo ticati neobaveznoga u onome što je već u bitnome obavezno. Učinak magisterija poslovnog upravljanja znači skupiti hordu studenata koji žele upasti u poslovnu školu i staviti im štitnike za oči, ozakoniti na početku neliberalni, službeno odobren dodiplomski program za njih, nalik studentima pripremnog medicinskog studija koji obično nestanu u svojim obaveznim kolegijima i za koje se više nikad ne čuje. I cilj i način njegova stjecanja tako su utvrđeni da im ništa ne može odvratiti pozornost. (Studente pripremnog studija prava može se lakše vidjeti na raznolikim liberalnim kolegijima zato što pravni fakulteti imaju manje čvrsto utvrđene preduvjete; oni samo teže pronaći nadarene studente.) Studenti pripremnih studija medicine, prava i poslovnih odnosa izrazito su turisti u intelektualnih zvanjima. Upasti u te elitne profesionalne škole opsesivna je preokupacija koja sputava njihove umove.

Specifični učinak magisterija poslovnog upravljanja bila je eksplozija upisa na ekonomiju, s glavnim predmetom poslovni odnosi na pripremnom studiju. Na ozbiljnim sveučilištima negdje oko 20% dodiplomaca danas ima ekonomiju kao glavni predmet. Ekonomija preplavljuje ostatak društvenih znanosti i iskrivljuje percepciju studenata o njima – njihovu svrhu i njihovu relativnu težinu u odnosu na poznavanje ljudskih stvari. Student pripremnog studija medicine koji sluša biologiju ne gubi, za razliku od toga, iz vida status fizike, zato što je utjecaj posljednje na biologiju jasan, postoji slaganje o njezinu položaju, i biolozi je poštuju. Ništa od toga ne vrijedi na studiju gdje su glavni predmet pripremnih studija poslovni odnosi, koji ne samo da ne pokazuje zanimanje za sociologiju, antropologiju ili politologiju već je uvjeren da ono

⁶ Treba primijetiti da mnogi studenti koji dolaze na sveučilište s namjerom da se upuste u prirodnu znanost promjene svoje namjere dok su na koledžu. Nikada se, ili gotovo nikada, ne događa da je student kojega ne zanima prirodna znanost prije koledža tamo otkrije. To općenito baca zanimljivo svjetlo na karakter našeg srednjoškolskog obrazovanja, a osobito na obrazovanje iz znanosti.

što uči može izići nakraj sa svime onime što spada na te studije. Štoviše, njega ne motivira ljubav prema znanosti ekonomije već ljubav prema onome što ga zanima – novac. Preokupacija ekonomista bogatstvom, neporecivo stvarnom i čvrstom stvari, pruža im određenu dojmljivu intelektualnu čvrstinu, koju ne osigurava, recimo, kultura. Može se biti siguran da oni ne govore ni o čemu. Međutim, bogatstvo nije, za razliku od znanosti o bogatstvu, među najplemenitijim motivacijama, i nema baš ničeg takvog nalik toj savršenoj podudarnosti između znanosti i gramzivosti negdje drugdje na sveučilištu. Jedina bi paralela bila kad bi postojala znanost seksologije, s najozbiljnijim i istinski učenim profesorima, koja bi svojim studentima osiguravala raskošna seksualna zadovoljstva.

Treći otok sveučilišta je gotovo potopljena stara Atlantida, humanističke znanosti. U njima nema ničega što bi nalikovalo redu, nikakvog ozbiljnog prikaza onoga što bi trebalo ili ne bi trebalo spadati u njih, ili onoga što njihove discipline pokušavaju postići ili kako. Riječ je na neki način o obnovi čovjeka ili čovječanstva, o mjestu kamo možemo otići kako bismo se pronašli budući da su svi drugi odustali. Međutim, gdje tražiti u toj gomili ili u tom metežu? To je dovoljno teško za one koji već znaju što tražiti kako bi se ovdje pronašlo ikakvo zadovoljstvo. Za studente ono zahtijeva snažan instinkt i puno sreće. Analogije nekontrolirano iskaču iz mog pera. Humanističke znanosti su kao veliki stari pariški buvljak gdje, usred gomile starudije, ljudi s dobrim okom pronalaze blaga brodolomaca koja će ih učiniti bogatima. Ili su nalik izbjegličkim logorima u kojima geniji, koje su s njihovih poslova i iz njihovih zemalja prognali neskloni režimi, besposličare, bilo da su nezaposleni ili obavljaju priproste poslove. Druga dva odjela sveučilišta koja nemaju koristi od prošlosti gledaju unaprijed i nisu naklonjena poštovanju predaka.

Problem humanističkih znanosti, i stoga jedinstva znanja, možda je najbolje predočen činjenicom da bi Galileo, Kepler i Newton, kad bi danas postojali bilo gdje na sveučilištu, bili u humanističkim znanostima, kao dijelu jedne ili druge vrste povijesti – povijesti znanosti, povijesti ideja, povijesti kulture. Kako bi imali mjesto, njih se mora shvatiti kao nešto drugo od onog što su bili – veliki mislioci cjeline prirode koji su sebe shvaćali na način da za njih postoji interes samo u onoj mjeri u kojoj su govorili istinu o njoj. Da su bili u krivu ili da su u potpunosti bili nadmašeni, tada bi oni sami rekli da za njih ne postoji nikakav interes. Staviti ih u humanističke znanosti ekvivalent je imenovanju ulice po njima ili postavljanja skulpture u kut parka. Oni su djelatno mrtvi. Platon,

Bacon, Machiavelli i Montesquieu u istom su položaju, osim one male enklave u politologiji. Humanističke su znanosti danas postale odlagalište za sve klasike – međutim, velik je dio klasične literature tvrdio da govori o poretku cjeline prirode i čovjekova mjesta u njoj, da stvara zakone za tu cjelinu i da govori istinu o njoj. Ako su takve tvrdnje zanijekane, ti se pisci i njihove knjige ne mogu ozbiljno čitati, a njihovo zanemarivanje drugdje je opravdano. Oni su očuvani samo pod uvjetom da budu mumificirani. Spremnost humanističkih znanosti da ih prime skinula ih je s grbače prirodnih i društvenih znanosti, gdje su tvorile izazov na koji se više nije moralo odgovoriti. Na velikim ulaznim vratima humanističkih znanosti napisano je na mnoge načine i na mnogim jezicima: »Nikakva istina ne postoji – barem ne ovdje.«

Humanističke znanosti su specijalnost koja danas isključivo posjeduje knjige koje nisu specijalizirane, koja ustraje na postavljanju pitanja o cjelini koja su isključena s ostatka sveučilišta, kojim prevladavaju prave specijalnosti, otporne na samopreispitivanje, kao što su to bile u Sokratovim danima, i koje su se sada riješile tog zabadala. Humanističke znanosti nisu imale onu energičnost kojom bi nadjačale pobjedničku prirodnu znanost, i željele su djelovati kao da su bile samo specijalnost. Međutim, kao što sam već rekao nekoliko puta iznova, koliko god humanističke discipline željele zaboraviti na svoj temeljni sukob s prirodnim znanostima kako se one danas rade i shvaćaju, one ih malo-pomalo potkopavaju. Bilo da su stari filozofski tekstovi ti koji postavljaju nedopustiva pitanja, ili stara djela iz književnosti koja pretpostavljaju bitak plemenitoga i lijepoga, materijalizam, determinizam, redukcionizam, homogenizacija – kako god netko opisao modernu prirodnu znanost – poriču njihovu važnost i samu njihovu mogućnost. Prirodna znanost tvrdi da je metafizički neutralna, i stoga nema potrebu za filozofijom, te da mašta nije sposobnost koja na bilo koji način intuitivno shvaća zbiljsko – umjetnost zato nema nikakve veze s istinom. Ona vrsta pitanja koju djeca pitaju: Postoji li Bog? Postoji li sloboda? Postoji li kazna za zla djela? Postoji li određena spoznaja? Što je dobro društvo? nekad su također bila pitanja kojima su se bavile znanost i filozofija. Međutim, danas su odrasli previše zauzeti poslom, a djeca su ostavljena u centru za dječju skrb koji se zove humanističke znanosti, u kojem rasprave nemaju odjeka u svijetu odraslih. Povrh toga, studente, čija ih narav privlači takvim pitanjima i knjigama za koje se čini da ih istražuju vrlo brzo, odbije činjenica da njihovi profesori iz humanističkih znanosti ne žele ili nisu sposobni iskoristiti te knjige kako bi odgovorili na njihove potrebe.

Taj problem sa starim knjigama nije nov. U Swiftovoj satiri *Battle of the Books* (*Bitka među knjigama*) može se pronaći Bentley, najveći grčki učenjak iz osamnaestog stoljeća, uz bok modernima. On je prihvatio superiornost moderne misli u odnosu na grčku. Zašto, dakle, studirati grčke knjige? To pitanje ostaje neodgovoreno na klasičnim odsjecima. Postoje različite vrste lukavština, u rasponu od čiste filološke analize do korištenja tih knjiga kako bi se pokazala veza između mišljenja i ekonomskih okolnosti. Međutim, praktički nitko ih više ne pokušava čitati kako su se nekada čitale – zato da bi se ustanovilo jesu li istinite. Aristotelova nas *Nikomahova etika* ne uči što je dobar čovjek već što su Grci mislili o moralnosti. No koga to jako zanima? Nijednu normalnu osobu koja želi voditi ozbiljan život.

Sve stvari koje sam rekao o knjigama u naše vrijeme pomažu obilježiti svojstva situacije u humanističkim znanostima, koje su stvarno izloženi dio sveučilišta. One su od historicizma i relativizma dobivale ozbiljnije udarce nego od ostalih dijelova. One najviše trpe zbog manjka poštovanja demokratskog društva prema tradiciji i njegova naglaska na korisnosti. U mjeri u kojoj bi se humanističke trebale baviti kreativnošću, manjak kreativnosti kod profesora postaje zapreka. Humanističkim znanostima je neugodno zbog političkog sadržaja mnogih književnih djela koja njima pripadaju. One moraju izmijeniti svoje sadržaje radi otvorenosti prema drugim kulturama. A nakon promjene navika starog sveučilišta, oni su ustanovili da su najmanje sposobni odgovoriti na pitanje »zašto«, najmanje su sposobni prisiliti studente da udovolje standardima, ili da ih privuku nekim jasnim prikazom onoga što bi trebali naučiti. Treba samo baciti pogled na situaciju u prirodnim znanostima po svim tim pitanjima kako bi se vidjela težina problema s kojim se suočavaju humanističke znanosti. Prirodna znanost je suvereno ravnodušna prema činjenici da su postojale i da postoje druge vrste objašnjenja prirodnih fenomena u drugim vremenima i kulturama. Odnos između Einsteina i Bude je namijenjen samo obrazovnom televizijskom programu, u emisijama koje uređuju humanisti. Što god da njihovi vježbenici kažu, oni su sigurni da su njihova objašnjenja točna, ili su istina. Oni ne moraju davati razloge »zašto«, zato što se odgovor čini previše očit.

Prirodne su znanosti u mogućnosti ustvrditi da one teže važnoj istini, dok humanističke znanosti ne mogu iznijeti bilo kakvu takvu tvrdnju. To je uvijek kritična točka. Bez toga, nijedan studij ne može ostati živ. Neodređeno insistiranje da bez humanističkih znanosti više nećemo biti civilizirani zvuči vrlo šuplje kad nitko ne može reći što »civilizirano«

znači, kad se govori da postoje mnoge civilizacije koje su sve ravnopravne. Uvjeravanje u »klasike« gubi svu legitimnost kada se ne može vjerovati da klasici govore istinu. Pitanje o istini je najvažnije i akutno dovodi u neugodnost one koji se bave filozofskim tekstovima, no također stvara probleme onima koji se bave čisto književnim djelima. Postoji ogromna razlika između toga da se kaže, kao što su to nekad činili učitelji: »Morate naučiti vidjeti svijet kao što su to činili Homer ili Shakespeare«, i kad se kaže, kao što to učitelji danas kažu: »Homer i Shakespeare imali su neke preokupacije slične vašima i mogu obogatiti vaše viđenje svijeta.« U prvom pristupu studenti su izazvani da otkriju nova iskustva i ponovno vrednuju staro; u posljednjem, oni su slobodni te knjige koristiti kako im drago.

Ja ovdje razlikujem dva povezana, premda različita problema. Sadržaje klasičnih knjiga u modernim je vremenima postalo osobito teško braniti, a profesorima koji ih sada predaju nije stalo da ih brane, ne zanima ih njihova istina. Posljednje se najjasnije može vidjeti na primjeru Biblije. Uključiti je u humanističke znanosti već je blasfemija, poricanje vlastitih tvrdnji. Tamo se prema njoj neizbježno odnose na jedan od dva načina: Ona je podređena modernoj »znanstvenoj« analizi, nazvanoj historijski kriticizam, gdje se rastavlja na dijelove, da se pokaže kako se »svete« knjige sastavljaju, i da one nisu ono što one tvrde da jesu. Ona je korisno kao mozaik u kojemu se nalaze otisci mnogih mrtvih civilizacija. Inače se Biblija koristi u kolegijima iz komparativne religije kao jedan izraz potrebe za »svetim« i kao doprinos vrlo modernom, vrlo znanstvenom studiju strukture »mitova«. (Ovdje se čovjek može pridružiti antropolozima i stvarno biti živ.) Poučavatelj koji bi se prema Bibliji odnosio naivno, shvaćajući je doslovno u riječ, ili Riječ, bio bi optužen za znanstvenu nekompetentnost i manjak istančanosti. Štoviše, mogao bi narušiti postojeći sklad i opet iznova započeti religiozne ratove, uz prepirke unutar sveučilišta između razuma i otkrivenja, što bi pokvarilo ugodno sklopljene sporazume i diglo prašinu zbog ponižavajućeg odnosa prema humanističkim znanostima. Ovdje se vide tragovi prosvjetiteljskog političkog projekta, koji je upravo Bibliju i druge stare knjige želio prikazati bezopasnima. To je jedan od pozadinskih uzroka nemoći humanističkih znanosti. Najbolje što se može učiniti je, čini se, poučavati »Bibliju kao književnost«, za razliku od učenja »kao otkrivenja«, što ona tvrdi da jest. Na taj se način ona može čitati donekle neovisno o izobličenju akademskog aparata, kao što čitamo, primjerice, *Ponos i predrasude*. Stoga nekolicina profesora koji naslućuju da nešto ne valja s drugim pristupima naginju svojoj savjesti.

Profesori s humanističkih znanosti dugo su očajnički htjeli svoje predmete uskladiti s modernošću umjesto da je dovode u pitanje. To se u djetinjastom obliku može vidjeti u bilješkama Platonove *Države* u izdanju koje je uredio Paul Shorey, s kojim sam sazio, gdje on željno želi pokazati da je Platon već naslutio ovo ili ono otkriće koje je 1911. godine otkrio neki američki profesor iz psihologije, pri čemu ostaje studiozno tih u vezi s Platonovim neugodnim neslaganjima s modernim gledištima. Velik dio proučavanja u humanističkim znanostima je jednostavno više ili manje sofisticirana inačica te iste stvari. Ne poričem da barem neki profesori vole djela koja proučavaju i predaju. Međutim, postoji bjesomučan napor da ih se osuvremeni, uvelike se odnoseći prema njima kao građi koju je oblikovala neka suvremena teorija – kulturna, historijska, ekonomska ili psihološka. Napor da se knjige čitaju onako kako su njihovi tvorci htjeli da se čitaju pretvoren je u zločin, još otkad je uvedena »intencionalna pogreška«. Postoje beskrajne debate o metodama – između ostaloga freudovski kritičizam, marksistički kritičizam, novi kritičizam, strukturalizam i dekonstrukcionizam i mnogi drugi, kojima je svima zajedničko da je ono što su Platon ili Dante imali reći o stvarnosti nevažno. Te škole kritičizma pisce pretvaraju u biljke u vrtu koji je isplanirao moderni učenjak, dok je njima zanijukan njihov poziv vrtlarskog planiranja. Piscu bi trebali zasaditi, ili čak zakopati učenjaka. Nietzsche je rekao da je nakon službovanja modernog školstva *Gozba* toliko udaljena da nas više ne može zvesti; njezina neposredna draž u potpunosti je nestala. Kad se svede na to, učenjak humanističkih znanosti nije motiviran unutarnjom nužnošću, nikakvom hitnošću, svakako ne onom koju diktiraju stare knjige. Učenjak koji je odabrao proučavati Sofokla isto je tako mogao odabrati Euripida. I zašto pjesnika, a ne filozofa ili povjesničara; ili zašto, na kraju krajeva, Grka, a ne Turčina?

Postoji nekolicina odsjeka humanističkih znanosti na sveučilištima koje su bile u mogućnosti pristojno pobjeći u znanosti, kao što su arheologija i neki vidovi jezika i lingvistika. Oni su gotovo u potpunosti raskinuli odnose sa sadržajima knjiga. Likovna umjetnost i glazba su, naravno, velikim dijelom neovisne o značenju knjiga, premda način na koji se odnose prema njima ipak, barem u nekoj mjeri, ovisi o prevladavajućim gledištimima o tome što je umjetnost i što je u njoj važno. Postoji u humanističkim znanostima ogromna količina čisto učenjačkog posla koji je neutralan, koristan i namjena mu je da ga koriste oni koji imaju nešto reći, kao što je sastavljanje rječnika i uređivanje tekstova.

Popisom tih odjela dominira dugi katalog različitih odsjeka za jezik i književnost, obično po jedan za svaki od zapadnjačkih jezika, i mno-

štvo za ostale. Osim odsjeka za engleski, oni su zaduženi za učenje poučavanje stranih jezika. Ti su profesori morali dobro naučiti teški jezik i moraju ga predavati studentskoj populaciji koja zapravo više baš previše ne želi učiti jezike. Budući da uz jezik postoje knjige napisane na tom jeziku, učenje tog jezika povlači za sobom čitanje tih knjiga. Prema tome, taj naučeni jezik djelatno osposobljuje profesora da predaje sadržaje tih knjiga, osobito zato što te knjige sada ne spadaju nigdje drugdje. Međutim, profesorovo stvarno poznavanje i sklonost prema tim knjigama nisu osigurani njihovim ovladavanjem jezika. Knjige su važna stvar, međutim, nevažni jezik obično ima glavnu riječ u književnosti. Ti su odsjeci ponajprije čuvari klasične literature i divljački štite svoju vladavinu nad tim djelima. Sveučilišna konvencija potapa prirodu. Ona izdaje dozvole, a lov bez njih je zabranjen. Štoviše, zbog tih konvencija profesori jedni druge pažljivije slušaju od autsajdera, dok autsajderi pažljivije slušaju njih negoli druge, kao što liječnici ostavljaju jači dojam na laike u pitanjima koja se tiču zdravlja od drugih laika. Lako uslijedi udobno samozadovoljstvo specijalista (sve dok se ne pojave grubi potresi izvana, kao što se to zbilo tijekom šezdesetih). Profesori grčkog jezika zaboravljaju ili nisu svjesni da je Toma Akvinski, koji nije znao grčki, bio bolji interpret Aristotela nego što je to bilo koji od njih, ne samo zato što je on bio pametniji već zato što je Aristotela shvaćao ozbiljnije.

To uređenje odsjeka za jezik i književnost povlači za sobom druge strukturalne poteškoće. Spadaju li grčka poezija, povijest i filozofija skupa, ili opet, ne određuje li drugorazredna činjenica grčkog jezika artikulaciju te materije? I nije li moguće da prave poveznice potpuno nadilaze grčki, tvoreći takve parove kao što su Platon i Farabi ili Aristotel i Hobbes? Htjeli ne htjeli, ti su odsjeci prisiljeni prihvatiti povijesne pretpostavke. Grčki filozofi sazđani od komada i, što je vjerojatnije, od cjeline grčke kulture ili civilizacije tijesno je isprepleteni vez za koji je učenjak grčkoga, ne filozof ili pjesnik, majstor. Od početka taj ustroj odgovara na ključna pitanja o odnosu između uma i povijesti prije nego što su ona postavljena, i čini to na način suprotan načinu na koji bi na njih odgovorili Platon ili Aristotel.

Ono što je najzanimljivije, izgubljena usred te zbirke disciplina, skromno sjedi filozofija. Nju su detronizirale politička i teoretska demokracija, lišena strasti ili sposobnosti da vlada. Njezina priča sama po sebi definira cijeli naš problem. Filozofija je nekad ponosno obznanjivala da je ona najbolji način života, i usudila se ispitivati cjelinu, tražiti prve uzroke svih stvari, i nije samo diktirala svoja pravila posebnim znanosti-

ma već ih je tvorila i uređivala. Klasične filozofske knjige su filozofija na djelu, čineći točno te stvari. Međutim, sve je to bilo nemoguće, *hybris*, kažu njihovi osiromašeni baštinici. Prava ih znanost nije trebala, ostatak je ideologija ili mit. Danas su one samo knjige na policama. Demokracija je filozofiji oduzela njezine povlastice, a filozofija se nije mogla odlučiti hoće li iščeznuti ili će se prihvatiti posla. Filozofija je bila arhitektonična, imala je planove za cijelo zdanje, a tesari, zidari i vodoinstalateri bili su njezini podređeni i nisu imali smisla bez njezine zamisli. Filozofija je utemeljila sveučilište, no tako nije više mogla nastaviti. Mi smo živjeli od njezina naslijeđa. Kad ljudi neodređeno govore o općim poznavateljima naspram specijalista, oni pod općim poznavateljima moraju misliti na filozofa, zato što je to jedina vrsta znalca koji zahvaća, ili je nekad zahvaćao, sve specijalnosti, posjedujući sadržaj, nužan za uska stručna područja, koji je bio stvaran – bitak ili dobro – a ne samo zbirku predmeta uskih stručnih područja. Filozofija više nije način života, i ona više nije suverena znanost. Njezina situacija na našim sveučilištima ima nekakve veze s očajnim stanjem filozofije u svijetu danas, i ima nekakve veze s njezinom neobičnom povijesti kao discipline u Americi. Uz poštovanje prema prvoj, iako je razum ozbiljno ugrožen, Nietzsche i Heidegger bili su izvorni filozofi i sposobni se suočiti i protusloviti i prirodnoj znanosti i historicizmu, dvama velikima suvremenim suparnicima filozofije. Filozofija je i dalje moguća. A na kontinentu se čak i danas školarce poučava filozofiji, i čini se da je ona nešto stvarno. Američki srednjoškolski učenik zna samo za riječ »filozofija«, i ona ne djeluje kao iole ozbiljniji životni izbor od joge. U Americi, u svakom slučaju, svatko ima filozofiju. Filozofija nikad nije bila snažno prisutna na sveučilištima, iako su postojale važne iznimke. Mi smo započeli s javnom filozofijom koja nam je bila dovoljna, i mislili smo da je ona stvar općeg slaganja. U Americi, rekao je Tocqueville, svatko je kartezijanac iako nitko nije čitao Descartesa. Mi smo gotovo u cijelosti bili uvoznici filozofije, s iznimkom pragmatizma. Čovjek ne treba pročitati ni redak filozofije da bi se smatrao obrazovanim u ovoj zemlji. Nju je lako izjednačiti s vrućim zrakom, puno lakše nego bilo koju drugu humanističku disciplinu. Nju je, dakle, oduvijek čekala teška borba. Međutim, studenti koji su je tražili mogli su pronaći neko osvjetljenje na njezinu izvoru.

No ona je podlegla i vjerojatno će nestati a da se to neće previše zapaziti. Imala je znanstvenu sastavnicu, logiku, koja je pridružena znanostima i lako se može odvojiti od filozofije. To je ozbiljno, izvedeno od strane kompetentnih specijalista, i ne odgovara ni na jedno od vje-

čnih filozofskih pitanja. Povijest je filozofije, kompendij mrtvih filozofija koje su oduvijek bile najživotnije za studente, bila zanemarena, i studenti smatraju da je bolje obrađena u raznovrsnim drugim disciplinama. Pozitivizam i filozofija jezika dugo su dominirali, iako su oni na zalazu i očito ničim neće biti nadomješteni. To su jednostavno metode takve vrste, i one odbijaju studente koji dolaze s pitanjem o humaniziranju. Profesori tih škola jednostavno neće i ne mogu govoriti o bilo čemu važnom, i oni sami ne predstavljaju filozofski život za studente. Na nekim mjestima egzistencijalizam i fenomenologija dobili su uporište, i oni su daleko privlačniji studentima od pozitivizma ili filozofije jezika. Katolička sveučilišta uvijek su održavala neku vezu sa srednjovjekovnom filozofijom, i time s Aristotelom. Međutim, ukratko, krajolik filozofije je velikim dijelom tmuran. To je razlog zašto je veliki dio filozofskog instinkta u Americi obično vodio prema novim društvenim znanostima i zašto sada skreće prema određenim granama književnosti i književne kritike. Kako stvari stoje, filozofija je samo jedna od tema humanističkih znanosti, prilično nesadržajna, bez primisli da pokuša preuzeti vlast u krizi sveučilišta. Ono zapravo sadrži manje vedre prisutnosti tradicije u filozofiji nego što je imaju druge discipline humanističkih znanosti, i može se ustanoviti da su njezini profesori najmanje aktivni među humanistima u nastojanjima da se ponovno oživi liberalno obrazovanje. Premda je bilo određene skromnosti u vezi s filozofijom jezika – »Mi samo pomažemo kako bi vam omogućili jasnoću vezano uz ono što već radite« – bilo je i samodopadnosti: »Mi znamo što ne valja s cijelom tom tradicijom, i mi to više ne želimo.« Zato je tradicija nestala iz zabrana filozofije.

Sav jezik katalogiziran u Drugom dijelu stvorila je filozofija i u Europi se znalo da ga je stvorila filozofija, da je dakle on utabao cestu prema filozofiji. U Americi njegovi prethodnici ostaju nepoznati. Preuzeli smo te rezultate a da nismo imali nikakva iskustva koja su dovela do njih. Međutim, nepoznavanje podrijetla i činjenica da ga američki odsjeci za filozofiju ne svojataju kao svoje – koji ustvari na isti način ne znaju za njih kao ni šira javnost – znači da nas filozofski sadržaj našeg jezika i života ne usmjerava prema filozofiji. To je stvarna razlika između kontinenta i nas. Ovdje filozofski jezik nije više od žargona.

Očita slabost podjele književnosti na osnovi jezika na kojemu je napisana dovela je prije pola stoljeća do razumnog projekta pokušaja da se ujedini. Tako je utemeljena komparativna književnost. No kao što je slučaj sa svim takvim poduhvatima u naše vrijeme, postojala je poprilična nedoumica oko toga što je nova disciplina pokušavala postići, pa

je nastojala stvoriti sustave usporedbe koji su dominirali književnim djelima, koji su bili danak ingenioznosti njihovih utemeljitelja umjesto otvorenostima posredstvom kojih su se ta djela sama sebi mogla otkriti oslobođena od arbitrarnih stega. Komparativna je književnost danas uvelike zapala u ruke skupini profesora na koje je utjecala postsartreovska generacija pariških heideggerijanaca, osobito Derrida, Foucault i Barthes. Ta se škola zove dekonstrukcija, i to je posljednja, predvidljiva faza u potiskivanju razuma i poricanju mogućnosti istine u ime filozofije. Stvaralačka aktivnost interpretatora je važnija od teksta; tekst ne postoji, samo interpretacija. Prema tome, jedna stvar koja nam je najpotrebnija, spoznaja onoga što nam ti tekstovi imaju reći, okrenuta je prema subjektivnim, stvaralačkim osobnostima tih interpretatora, koji kažu da nema ni teksta ni stvarnosti na koju bi tekstovi upućivali. Degradirana interpretacija Nietzschea oslobađa nas od našega sve prizemnijega i uskogrudnijega obzora. Sve je naginjalo prema labavljenju zahtjeva koje je pred nas stavila tradicija; ovo je jednostavno poništava.

Ovaj će hir proći, kao što se to već dogodilo i u Parizu. No on zaziva naše najgore instinkte i pokazuje gdje počivaju naša iskušenja. To je književna nadopuna znanosti »životnih stilova« o kojima sam raspravljao u Drugom dijelu. Pomodni njemački filozofski govor fascinira nas i zauzima mjesto zbiljski ozbiljnih stvari. To neće biti posljednji pokušaj te vrste koji će dolaziti od razvlaštenih humanističkih znanosti u njihovoj potrazi za imaginarnim carstvom, onim koji laska popularnim demokratskim ukusima.

Zaključak

To su sjene koje vrhovi sveučilišta bacaju na dodiplomca koji ulazi u njega. One zajedno predstavljaju ono što sveučilište ima reći o čovjeku i njegovu obrazovanju, i one ne projiciraju suvislu sliku. Različitosti i nerazličitosti su prevelike. Teško je zamisliti da postoje bilo sredstva bilo energija unutar sveučilišta koja će sačiniti ili ponovno sačiniti ideju obrazovanoga ljudskog bića i ponovno uspostaviti liberalno obrazovanje.

Međutim, kontemplacija u tom prizoru prava je filozofska djelatnost. Očiti nedostatak cjelovitosti sveučilišta u poduhvatu koji je očito zahtijeva, ne može a da ne zabrinjava neke svoje članove. Sva su pitanja tamo. Njima se samo treba posvetiti kontinuirano i ozbiljno kako bi opće intelektualno učenje moglo postojati; zato što se ono toliko ne sastoji od odgovora koliko od permanentnoga dijaloga. Upravo se u takvih zbuđenih profesora barem ta ideja može uporno održati i pomoći nekima

od mladih osoba kojima to treba kad stupe pred naš prag. Građa je još uvijek prisutna na sveučilištu; forma je ono što je iščezlo. Ne može se i ne treba se nadati općoj reformi. Nada je u žaru koji ne odumire.

Ljudi mogu živjeti autentičnije i potpunije čitajući Platona i Shakespearea nego u bilo kojemu drugom vremenu, zato što oni tada sudjeluju u bitnom bivanju i zaboravljaju svoje slučajne živote. Činjenica da ta vrsta čovječanstva postoji ili je postojala, i da ga mi danas na neki način i dalje možemo dodirnuti laganim doticajem naših protegnutih prstiju, čini naše nesavršeno čovječanstvo, koje više ne možemo podnijeti, podnošljivim. Te knjige u svojoj objektivnoj ljepoti još postoje i moramo pomoći da se zaštitite i njeguju te osjetljive mladice posežući za njima kroz negostoljubive predjele studentskih duša. Ljudska priroda, čini se, ostaje ista u našim prilično izmijenjenim okolnostima zato što se mi i dalje suočavamo s istim problemima, pod različitim krinkama, i imamo osebujno ljudsku potrebu da ih riješimo, čak i ako su naša svijest i naše snage oslabile.

Nakon čitanja *Gozbe* ozbiljni student došao je duboko melankoličan i rekao da je nemoguće zamisliti ponavljanje magične atenske atmosfere, u kojoj su se prijateljski naklonjeni muškarci, obrazovani, puni života, ravnopravno, civilizirano, premda prirodno, okupili i prepričavali divne priče o smislu njihovih čežnji. Međutim takva su iskustva uvijek dostupna. Zapravo, ta razigrana rasprava događala se usred užasnog rata koji će Atena izgubiti, a Aristofan i Sokrat barem su mogli naslutiti ta je to značilo nestajanje grčke civilizacije. Međutim, oni nisu ostali privrženi njegovanju očaja, i u tim užasnim političkim okolnostima njihovo prepuštanje radostima prirode pokazalo je životnost onoga što je najbolje u čovjeku, neovisnom o slučajnosti, o okolnosti. I mi osjećamo da smo ovisni o povijesti i kulturi. Taj student nije imao Sokrata, no imao je Platonovu knjigu o njemu, što bi čak moglo biti i bolje; on je imao mozga, prijatelje i sretnu zemlju dovoljno slobodnu da im dopusti da se nađu i govore što im je volja. Ono što je bitno u vezi s tim dijalogom, ili s bilo kojim od Platonovih dijaloga, može se ponoviti u gotovo svim vremenima i mjestima. On i njegovi prijatelji mogu misliti zajedno. Potrebno je mnogo promišljanja kako bi se naučilo da to razmišljanje može biti ono zbog čega sve jest. To je ono gdje mi počinjemo zatajivati.

Tijekom cijele ove knjige pozivao sam se na Platonovu *Državu*, koja je za mene *prva* knjiga o obrazovanju, zato što mi ona stvarno objašnjava ono što doživljavam kao čovjek i nastavnik, i gotovo sam je uvijek koristio kako bih istaknuo čemu se ne bi trebali nadati, kao poučavanje o umjerenosti i mirenju. Međutim, sve njezine nemogućnosti djeluju

kao cjedilo koje će propustiti preostatak najboljih i mogućnosti bez iluzija. Zbiljska zajednica čovjeka je, usred svih sebi protuslovnih simulakruma zajednice, zajednica onih koji teže istini, potencijalnih spoznavatelja, to jest, u načelu, svih ljudi u mjeri u kojoj oni žele spoznati. No to ustvari uključuje tek nekolicinu pravih prijatelja, kao što je to Platon bio Aristotelu upravo u onom trenutku kad se nisu složili u vezi s naravi dobra. Njihova ih je zajednička briga za dobro povezala; njihovo neslaganje o njemu pokazalo je da jedan drugoga trebaju kako bi ga razumjeli. Bili su apsolutno jedna duša kad su se posvetili tom problemu. To je, prema Platonu, jedino zbiljsko prijateljstvo, jedino zbiljsko zajedničko dobro. Upravo se ovdje nalazi veza za koju ljudi tako očajno žele da se pronađe. Druge vrste povezanosti samo su nesavršeni odrazi te jedne koje pokušavaju biti samoodržive, koje svoje jedino opravdanje stječu od temeljne povezanosti s tom jednom. To je smisao zagonetke o slabo vjerojatnim filozofima-kraljevima. Oni imaju pravu zajednicu koja je primjer za sve druge zajednice.

To je radikalno učenje, no možda je primjereno našem radikalnom vremenu, u kojem su približne privrženosti postale toliko upitne, a mi ne znamo ni za kakve druge. Ovo doba nije krajnje nezdravo za filozofiju. Naši su problemi tako veliki i njihovi su izvori tako duboki da za njihovo razumijevanje filozofiju trebamo više nego ikad, ako ne očajavamo zbog nje, i ona se suočava s izazovima, što je razvija. Ja još uvijek vjerujem da su sveučilišta, ispravno shvaćena, mjesta gdje zajednica i prijateljstvo mogu postojati u našem vremenu. Naše mišljenje i naša politika nerazmrsivo su postali vezani uz sveučilišta, i ona su nam dobro služila, da ljudske stvari budu ono što one jesu. No unatoč svemu tome, i čak i ako one zaslužuju naše usrdne napore, nikad se ne bi smjelo zaboraviti da Sokrat nije bio profesor, da je bio usmrćen, i da je ljubav prema mudrosti preživjela, djelomično zbog njegova *individualnog* primjera. To je ono što je stvarno važno, i to moramo zapamtiti kako bismo znali kako obraniti sveučilište.

Ovo je američki trenutak u svjetskoj povijesti, onaj zbog kojega će nam se zauvijek suditi. Baš kao što je u politici odgovornost za sudbinu slobode u svijetu zapalo naš režim, tako je sudbina filozofije u svijetu zapala naša sveučilišta, i to je dvoje povezano kako nikad prije nije bilo. Težina zadatka koji nam je zadan golema je i uvelike se sumnja u to kako će budućnost suditi o našem upravljanju.

S engleskoga preveo Snježan Hasnaš

Obrazovanje i znanost između globalne kulture i nacionalnih razvojnih puteva

RICHARD MUNCH*

Uvod

Ovisnost društvenog razvoja o prijedrenom putu (*path dependancy*) postala je neka vrsta dogme sociološkog istraživanja. Izvorno poimana kao kritika teorije modernizacije, teorem se toliko osamostalio da je postao prepreka za prepoznavanje globalnih transformacija (usp. Pierson, 2004.; Beyer, 2006.). Na suprotnoj strani je sociološki institucionalizam Johna Meyera i njegova tima koji podržava sve veću dominaciju globalne kulture kao mjerodavne sile pri ustrojstvu nacionalnih država, organizacija i pojedinaca (Meyer et al., 1997.; Boli i Thomas, 1999.; Drori et al., 2003.; Meyer, 2005.; Hasse i Krücken, 1999.; Greve i Heinz, 2005.). I s Maxom Weberom bi se moglo razgovarati o globalnom širenju racionalizma u vladanju svijetom koji potječe iz zapadne kulture (Weber, 1920./1972.: 435-443); 1972.: 143-147; 1971.: 595-598; Münch, 1986./1993., 2001.; Schluchter, 1988.). Globalna kultura daje scenarij po kojemu se nacionalne države, organizacije ili pojedince može zamisliti kao odgovorne aktere (Meyer i Jepperson, 2000.). Kako bi se pred sudom globalne kulture dobilo priznanje, moraju odgovarati njezinim načelima i primijeniti ih u svojem djelovanju. Prema Meadu ova bi se instanca mogla pojmiti kao generalizirajući Drugi (Mead, 1968.), koji je stalno prisutan u mislima i djelovanju i koji se brine za globalno homogeniziranje uzora.

Ukoliko se širom svijeta doista može uočiti širenje istih misaonih i organizacijskih obrazaca te obrazaca djelovanja, to se s institucionali-

* Richard Munch, profesor sociologije na sveučilištu u Bambergu. Objavio je zapažene knjige o krizi sveučilišnoga obrazovanja i novim društvenim elitama. Njegova najnovija knjiga je *Globalen Eliten, lokale Autoritäten: Bildung und Wissenschaft unter dem Regime von PISA, McKinsey & Co.* Suhrkamp, Frankfurt/M., 2009.